

OSMANLI'NIN BALKANLARDAN ÇEKİLMESİ: SAVAŞLAR, İSYANLAR VE GÖÇLER HATİCE BAYRAKTAR*

XIX. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin en düşkün yüzyılıdır. Devletler düzeyinde Osmanlı Devleti çok geride kalmıştır. Siyasal anlamda da bazen tek başına kalmıştır. Bazen de büyük devletler çıkarları doğrultusunda Osmanlı Devleti'nin yanında yer almışlardır. Osmanlı Devleti artık yarı bağımlı durumda Avrupa emperyalizminin sözünden çıkamaz hale getirilmiştir. Fakat bu yüzyılda gerçekleştirilen ıslahatlar Osmanlı Devleti'ni bir nevi rahatlatmış ve XX. yüzyıl için zemin oluşturmuştur.

Siyasi sıkıntıların yanında sosyal kargaşalar da meydana gelmiştir. Fransız ihtilali ile ortaya çıkan milliyetçilik akımından Osmanlı Devleti bünyesinde bulunan uluslar etkilenecek, bağımsızlık için başkaldırmışlardır. İmparatorluk artık içinde topladığı ulusların birer birer bağımsızlıklarıyla sonuçlanan isyan hareketlerini bastıramaz duruma gelmiş, toplum düzeni ve uyum geri dönülmez biçimde sarsılmıştır. Her ulus çoğunlukta bulunduğu bölgeyi yurt edinerek, Türk unsurunu o bölgelerden arındırma amacına yönelmiştir. Bu da Balkan topraklarından binlerce insanın Anadolu'ya gelişine, kalanların ise katledilmesine sebep olmuştur. Büyük devletlerin kontrolünde kurulan devletler artık Osmanlı Devleti'ne karşı çok sert tavır almışlardır. Hâlbuki Osmanlı Devleti himayesinde asırlardır yaşayan bu uluslara her hak tanınmış ve kolayca yaşamaları için birçok uygulama gerçekleştirilmiştir. Bununla yetinmeyen uluslar düşman gördükleri Osmanlı Devleti'ni yıpratmak için her türlü zulmü Türk halkına yaşatmışlardır. Eğer Osmanlı İmparatorluğu yerleştiği bölgelerde Türk kültürünü, dinini ve dilini dayatmış olsaydı bu gün özellikle Balkan devletlerinde bilinen milliyetlerin hemen hemen hiçbiri varlığını koruyamazlardı. Ancak Osmanlı XIX. yüzyıl ve sonrasında bu milletlerin kendi halkına ve kültürüne yapacakları zulümleri yapmamış, "Osmanlı Barışı" adıyla tanınan ve hoşgörüyü dayanan politikalar uygulamıştır.

Göç hareketleri yakın tarihimize değin devam eden bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Zor koşullarda gerçekleştirilen bu göçlerde ölenlerin sayısı yabancı basında ve İstanbul'da çıkarılan gazetelerde sürekli yer almıştır. Binlerce insanın ölümüne sebebiyet veren bu göç dalgası, göçün oluşumuna zemin hazırlayan büyük devletleri hiç tedirgin etmemiştir. Yüksek medeniyet seviyesinde olduğunu iddia eden Avrupa, göç yollarında ölenleri hiç sesini çıkarmadan izleyebilmiştir. Rusya ve Balkan Devletleri ise, bu şiddeti doruğuna çıkartarak resmen Türk-Müslüman ahaliyi katletmiştir.

I. BALKAN GÖÇLERİ

A) XIX. Yüzyıl'da Balkanların Genel Durumu:

Büyük çoğunluğu Slav olmak üzere; Sırp, Hırvat, Sloven, Bulgar, Makedon, Arnavut, Türk, ayrıca; Germen, Yahudi, Çingene azınlıklardan oluşan Balkan halkları, uzun yıllar Osmanlı Devlet yönetimi altında yaşamışlardır. 17.yüzyıl sonunda Türklerin Avrupa'ya doğru ilerlemeleri durmuştur. 1699 Karlofça Antlaşması ile birlikte Osmanlı Devleti Balkanlarda toprak yitirmeye başlamıştır. Balkan topraklarının kaybedilişine değinmeden önce Osmanlı Devleti'nin Balkan Yarımadası'na geçişi ve uyguladığı politikalara değinmek yararlı olacaktır.

Osmanlı Devleti'nin XIV. yüzyıl'ın ortalarından itibaren, Balkanlarda fetih hareketlerine başlamasıyla birlikte, bu bölgede, sistematik bir iskân siyaseti uyguladığı görülmektedir. Bu iskân siyasetinin temel amacı, Rumeli'yi bir Türk yurdu haline getirmek ve buralarda devlet nüfusunu tesis etmektir. Osmanlı idaresinin Balkanlara yerleşmesi gerçek bir sosyal inkılâp meydana getirmiş, Ortodoks Hıristiyanlar, Katoliklik ile eşit gördükleri feodalizmden Osmanlı Devlet idaresi sayesinde kurtulabilmişlerdir. Osmanlı idaresi, tüm Balkan Yarımadasına siyasi ve ticari bir bütünlük kazandırmış, ayrıca bölgeye "Pax Ottomanica (Osmanlı Barışı) olarak bilinen 200 yıllık bir barış getirmiştir.¹ Bu şartlarla birlikte Balkanlar XV. ve XVIII. yüzyıllar arası ekonomik olarak çok

*Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Lisans III. Sınıf Öğrencisi.
Haticebayraktar1984@hotmail.com

¹ Mustafa Rahmi-Beşir Ağa Morali, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. V, İstanbul, 1992, s. 29.

gelişmiş, zirai üretim artmış, yeni köy ve kasabalar kurulmuştur. Bunların en önemlisi de XV. ve XVI. yüzyıllarda Balkanlara yerleşen Türk göçmenlerle zirai üretimde görülen gelişmelerdir.

Günümüzde Bulgaristan olarak bilinen bölgeye, Trakya ve Makedonya'ya iskân edilen Anadolu menşeli Türk göçmenler, ziraatta kullanılmayan topraklara ve ormanlık alanlara yerleşmişlerdir. Yerleştikleri bölgeleri tarıma elverişli hale getirmişler, ticarete canlılık kazandırarak Balkanlar'a yeni bir medeniyet getirmişlerdir. Mevcut tahrir defterleri Türk göçmenlerinin yeni köyler kurduklarını, bu köylere Anadolu'da oturdukları eski yerlerinin adlarını veya kendilerine önderlik eden dede, baba, şeyh gibi atalarının ad veya unvanlarını verdiklerini açık olarak göstermektedir. Buna karşılık eski Hıristiyan köylerinin az sayıda olduğu ve buralarda yaşayan halkın Türklerin yönetiminden önce vuku bulan iç savaşlar sebebiyle nasıl perişan durumda buldukları yine tahrir kayıtlarından anlaşılmaktadır. Bölge ile ilgili çeşitli kayıtlardan yola çıkılarak yapılan araştırmalarda bugün Bulgaristan adıyla bilinen bölgedeki Hıristiyan köylerinin bütün nüfusunun 300.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Buna karşılık, Türk unsurların nüfusunun 1550 yılında yaklaşık 1.000.000'a yükseldiği görülmektedir.

Türklerin bölgeye getirmiş oldukları gelişimden etkilenen Hıristiyan unsurlarda XVIII. ve XIX. yüzyıllarda artış olmuş, Türk nüfusunda ise, azalma görülmüştür. Nüfusun bu şekilde artış ve azalışına paralel olarak savaşlar, Osmanlı gücünün erimeye başlaması ve büyük devletlerin Balkan toplum yapısına etkilerini söylemek mümkündür. Esas itibarıyla XIX. yüzyıla gelindiğinde Balkanların siyasi, sosyal ve demografik bakımdan parçalanmışlık içerisinde bulunduğu gözlenmektedir. Bunun sebebi ilk olarak, Fransız ihtilali ile ortaya çıkan Nasyonalizm ve Liberalizm akımlarından Balkan milletlerinin etkilenişi, diğeri ise; Rusya'nın yayılmacılık politikası olarak sürdürdüğü "Panslavizm" akımıdır. Böylece, Rusya tüm Slavları bir arada toplayarak geniş topraklarda söz sahibi olma planları içerisindeydi. Fakat birçok Avrupa devletinin yanı sıra XIX. yüzyılda bu devletlerin en kuvvetlisi bulunan İngiltere'nin de Balkanlarda çıkarları bulunmaktadır ve bu çıkarlar İngiltere'yi ve Rusya'yı birer rakip haline getirmiştir. Balkan topraklarındaki İngiliz-Rus mücadelesi bu iki devletin Osmanlı Devleti'ne karşı uygulamış oldukları politikaları gözden geçirmelerini gerektirmiştir. Rusya'nın boğazlara ilerleyişi ve Balkan topraklarına göz dikmesi, İngiltere'yi Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü korumaya yöneltmiştir. Batıda Alman konfederasyonunu kaybeden Avusturya'nın 1870'lerde izlemeye başladığı Balkan politikasıyla birlikte bölgede birçok ihtiras ve çatışmaların yaşanması kaçınılmaz hale gelmiştir.

İngiltere'nin, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü Rusya'ya karşı koruma politikası 1878'e kadar sürmüştür.² Artık her iki devlet de Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünü zedeleyici politikalar güdeceklerdir. Bu çerçevede içerisinde değerlendirilecek olunursa, Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyılda gücünü kaybedişi ve emperyalist devletlerin ortaya çıkışıyla, Balkan topraklarının parçalanışı ve paylaşımı hız kazanmıştır. Ayrıca Balkan halklarının da büyük devletler tarafından tahriki, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün bozulmasında en etkili faktörlerden biridir.

B) XIX. Yüzyıl'da Balkanlar'da Nüfus:

Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyıl başlarından itibaren gerilemeye başlamasıyla birlikte Balkanlardaki nüfusu da sarsılmaya başlamıştır. Fransız ihtilalinin etkileri ve Avrupalı devletlerin dışında özellikle Rusya'nın Balkan coğrafyasına yönelik politikaları sonucu Balkanlar siyasi, sosyal ve demografik bir parçalanmışlığa sürüklenmiştir. Bağımsızlık mücadelelerinin başlamasıyla Türkler düne kadar kendi vatanları olan topraklarda azınlık durumuna düşürülmüşlerdir.

Balkanların çeşitli bölgelerinde gerek Hıristiyanlarla yan yana yaşayan gerekse onlardan ayrı olarak yerleşim yerleri kuran Türkler, 489 yıl sonra vahim neticeler doğuran "93 Harbi" sırasında (1877-1878) içinde ve sonrasında Anadolu'ya doğru önü alınamaz bir göçe başlamışlardır.³ Artık Balkanlarda ve Osmanlı İmparatorluğu'nun her tarafında bir cinayetler silsilesi ve cinneti baş

² Fahir Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Ankara 1984, s.43.

³ Turhan Şahin, *Öncesiyle ve Sonrasıyla 93 Harbi*, Ankara 1988, s.138.

göstermiş⁴, Sırp'ı, Ulah'ı, Pomak'ı, Arap'ı, Makedon'u, Arnavut'u... velhasıl Osmanlı İmparatorluğu içinde ne kadar gayr-i Türk unsur varsa hepsi, Türk'ü imha etmek için ayaklandırılmışlardır.⁵

Osmanlı Devleti'nin Rumeli ve Anadolu'daki toplam nüfusu 1911 Gotha yıllığına göre, 23.806.000, yüzölçümü ise, 3.027.700 kilometrekaredir. Buna karşılık savaşan dört Balkan Devletinin toplam nüfusu, 10.167.719, yüzölçümü ise, 158.456 kilometrekare kadardır.⁶ William M. Sloane, Balkan nüfusunun, 36 milyon olduğunu ve bunun 6 milyonunu Türklerin oluşturduğunu, Bulgarların 4, Romenlerin 7, Sırp'ların 3, Yunanlıların 2,5, Karadağlıların ise, çeyrek milyon nüfusa sahip olduğunu yazmaktadır.

Avrupa Türkiye'sinin nüfus dağılımı ise şöyledir: Edirne vilayetinde; toplam nüfus 1.006.500'dir (Müslüman-Türk 250.000, Ortodoks-Türk 3.000, Bulgar 370.000, Müslüman-Bulgar 115.000, Ortodoks-Arnavut 3.500, Ortodoks-Rum 220.000, Ermeni 30.000, Müslüman-Çingene 15.000). Selanik vilayetinde; toplam nüfus 1.165.390'dır. (Müslüman-Türk 333.440, Bulgar 446.050, Müslüman-Bulgar 98.590, Rum 168.500, Ortodoks-Ulah 24.970, Yahudi 55.320, Müslüman-çingene 22.200, karışık 16.320). Manastır vilayetinde; toplam nüfus 846.495'dir. (Müslüman-Türk 11.550, Bulgar 330.800, Müslüman-Bulgar 23.900, Rum 61.930, Ortodoks-Ulah 64.945, Müslüman-Arnavut 218.650, karışık 34.700). Kosova vilayetinde; toplam nüfus 908.915, (Müslüman-Türk 89.350, Bulgar 251.000, Müslüman-Bulgar 13.680, Ortodoks-Sırp 112.870, Ortodoks-Rum 150, Ortodoks-Ulah 910, Müslüman-Arnavut 418.250, karışık 21.905,). İşkodra vilayetinde; toplam nüfus 322.000, (Müslüman-Türk 12.000, Müslüman-Arnavut 80.000, Sırp 30.000, Katolik-Arnavut 140.000, Ulah 10.000, Müslüman-Sırp 40.000, Yahudi 5.000, çingene 5.000). Yanya vilayetinde; toplam nüfus 648.000 (Müslüman-Türk 10.000, Müslüman-Arnavut 180.000, Katolik-Arnavut 25.000, Ortodoks-Arnavut 110.000, Bulgar 20.000, Rum 110.000, Ulah 180.000, çingene 7.000, Yahudi 6.000). Burada verilen rakamlar Balkan Harbi Tarihi'ni yazmış olan Aram Andonyan tarafından verilmiştir.⁷ Bu sayımlar her eserde farklılık gösterdiği için çok doğru bir nüfus sayımına ulaşmak zordur. Bunun oluşumunda Balkanların birçok farklı ulusu bir arada barındırması tesirlidir. Balkan savaşı öncesi yapılan Bulgar resmi istatistiklerinde; Türkçe konuşanlar 569.728, Tatarca konuşanlar 16.290, Kıptiler 51.770, toplamda ise, 637.788 olarak gösterilmektedir.⁸

Balkanlarda Türk nüfusunun azalması gerektiği konusunda birleşen Balkan devletlerinin istatistiksel olarak da Türk nüfusunu azalttığı su götürmez bir gerçektir. Bu durumda yapılan nüfus sayımlarına güvenmenin doğruluğu tartışılmalıdır. Her Balkan devleti kendi egemenliğini kuracağı alanını kendi milletiyle oluşturmak istemiştir. Söz konusu Balkanların çok karışık bir etnik yelpazeye sahip olduğu ortadadır. Bunlar göz önünde bulundurulduğunda, özellikle Balkan Savaşı ve 93 Harbi sonucu Osmanlı Devleti'ne Balkanlardan yüz binlerce kişi göçe zorlanmıştır. Öyle ki yurtlarından koparılan kişilerden pek çoğu daha göç yollarında ölmüştür, gelenler ise yeni bölgelere alışma konusunda çok zahmet çekmişlerdir. Türk ırkına ve bu ırkın Balkanlardaki varlığına karşı uygulanan sürgün ve zorlamalar Balkanlarda Rusya eliyle oluşturulan yeni devletlerin nüfus açısından çoğunluğunu sağlamak amacı gütmüş ve bu haliyle Balkanlar adeta milletler yaratılan laboratuvar haline gelmiştir.

Balkanlarda hemen her yandan, Romanya, Karadağ, Sırbistan, Teselya'dan akın akın göçmen kabileleri gelmeye başlamıştır. Osmanlı Devleti özellikle 1876-1879 yıllarında büyük bir göç dalgasıyla karşı karşıya kalmıştır. Bir taraftan toprakları daralırken bir taraftan da bu küçülen topraklara göçmenlerini yerleştirmiştir. Bu durum Osmanlı Devleti'ni mali krize sürüklemiş ve sosyal boyutları büyük olan bir karmaşaya itmiştir.

C) XIX. Yüzyıl'da Balkanlar'da Bağımsızlık Hareketleri:

1)Hersek İsyanı:

⁴ Raif Karadağ, *Muhteşem İmparatorluğu Yıkanlar*, İstanbul 2004, s. 34.

⁵ Karadağ, *a.g.e.*, s.34.

⁶ Bayram Kodaman, *Şark Meselesi Işığı Altında Sultan II. Abdülhamit'in Doğu Anadolu Politikası*, İstanbul, 1983, s.163,164.

⁷ Aram Andonyan, *Balkan Harbi Tarihi*, İstanbul 1975, s.86-87.

⁸ Bilal Şimşir, "Bulgaristan Türkleri", *Türk Dünyası El Kitabı*, Ankara 1976, s.1071.

1877-1878 Osmanlı-Rus harbi sonrası imzalanan Ayastefanos (Yeşilköy) Anlaşmasıyla Paris Barış Konferansı'nda kabul edilen "Osmanlı toprak bütünlüğünün korunması" ilkesi ortadan kaldırılmıştır. Bu durum Balkan Hıristiyanlarının Osmanlı Devleti'nden ayrılma çabalarına destek vermiş, Rusya'nın Panslavizm hareketini kuvvetlendirmiş ve büyük devletlerin bu toplumlara bağımsızlık adına her türlü yardımda bulunmalarını sağlamıştır. Ayastefanos (Yeşilköy) anlaşmasının maddelerini gözden geçirmek için toplanan Berlin Kongresinde, Osmanlı Devleti'nden ayrılan Balkan uluslarının bağımsızlıkları tescil edilmiştir. Ayrıca bu kongrede İngiltere'nin Kıbrıs'a, Avusturya-Macaristan'ın da Bosna-Hersek'e yerleşmeleri kabul edilmiştir.

Hersek isyanı görünürde, Nevesin kazası Hıristiyanlarından bazılarının vergi vermemek için harekete geçmeleriyle 24 Temmuz 1875 tarihinde başlamıştır.⁹ İlk başlarda Babıâli, Avrupa Devletlerinin iç işlerine karışmalarını istemediğinden ayaklanmaları kuvvet yoluyla değil, nasihatçilerin aracılığıyla bastırmak istemiş, fakat bu Osmanlı Devleti'nin güçsüz olduğu izlenimini verdiğinden ayaklanmalar daha da hız kazanmıştır. Bunun üzerine Babıâli, isyancılara kuvvet göndermek durumunda kalmıştır. Ancak ayaklanma; Sırbistan, Karadağ ve Bulgaristan'da da heyecanla karşılanmıştır.¹⁰ Özellikle Sırbistan ve Karadağ'dan Hersek'e gönüllülerle birlikte yardım ulaştırılmıştır. Bu durum, isyanın bastırılmasını zorlaştırdığı gibi Balkan topraklarını tehdit eden ayaklanmanın yayılmasıyla neticelenmiştir. Bunalımın kritik bir noktaya gelmesi, başta Avusturya ve Rusya olmak üzere, Avrupa büyük devletlerini çıkarları doğrultusunda Balkan sorunuyla ilgilenmeye yöneltmiştir.¹¹ Avusturya-Macaristan İmparatorluğu bütün dikkatini Doğu'ya çevirmiş, Sırbistan ve Karadağ üzerinde hak iddia etmeyi ve Bosna-Hersek'i sınırlarına katmayı planlamıştır. Avusturya'nın güttüğü bu politika Alman çıkarlarına uygun olduğundan Bismarck tarafından da desteklenmiştir. Fakat bu, Avusturya'nın bölgede yayılcı politika gütmekte olan Rusya ile karşı karşıya gelmesi demek olacağından Balkanlar çıkar çatışmalarına dönüşen bir bölge haline gelmiştir.

1872'de kurulmuş olan "Üç İmparatorlar Ligi" isyanlar sırasında devam etmektedir. Buna göre de Avusturya Rusya ve Almanya "Doğu sorununda" birlikte hareket edeceklerdi.¹² Hersek üzerinde bu üç devlet Osmanlı Devleti'nden birtakım ayrıcalıklar isteyecektir. Ancak, Osmanlı hükümeti Avusturya, Rusya ve Almanya'nın Hersek'i bahane ederek iç işlerine karışacaklarını anlayınca 2 Ekim 1875'te Bosna-Hersek'e yeni ayrıcalıklar vermiştir. Fakat yine de ayaklanmayı bastıramamıştır. Kont Andraşi ayaklanmanın durmaması üzerine Berlin de bir nota hazırlamıştır ve büyük devletlerce de onayı alınan Andraşi notası 31 Ocak 1876'da Babıâli'ye sunulmuştur. Nota'da; Hıristiyan halka din ve mezhep özgürlüğü tanınması, iltizam usulünün kaldırılması, vergilerin doğrudan burada kullanılması, çiftçilerin topraklarına sahip olabilmesi için önlemlerin alınması ve bu ıslahatların yapılması için Müslüman-Hıristiyan temsilcilerin katılacağı bir komisyon kurulması istenmektedir. Zaten Osmanlı Devleti ilk üç maddeyi uygulamaya koymuş ve diğerlerini de kabul ettiğini bildirmiştir. Yine de isyancılar Rusya, Karadağ ve Sırp kışkırtmalarıyla bunları kabul etmeyerek daha fazla hak istediler. Nota hiçbir işe yaramamış, bundan sonra Balkan sorununda Avusturya'nın yerine inisiyatifi Rusya eline almıştır.¹³

Yandaki Resim: Göç yollarında Türkler.

Berlin'de Rusya'nın önderliğinde Almanya ve Avusturya'nın katıldığı bir memorandum hazırlanmıştır. Bu memorandum,

Paris Anlaşmasında imzası bulunan diğer devletlere de gönderilmiştir. Ancak, İngiltere kendinden habersiz Rusya önderliğinde hazırlanan kararları kabul etmediğini bildirmiştir. Bu durum Rusya'nın

⁹ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih*, İstanbul 1995, s.321.

¹⁰ Uçarol, *a.g.e.*, s.321.

¹¹ Uçarol, *a.g.e.*, s.322.

¹² Uçarol, *a.g.e.*, s.322.

¹³ Uçarol, *a.g.e.*, s.323.

Osmanlı Devleti'nde ilerlemesi olacağı için İngiltere'nin işine gelmediği anlamını taşımaktadır. Böylece Hersek isyanıyla başlamış bulunan Balkan bunalımı, büyük devletleri de karşı karşıya getiren bir sorun niteliğine dönüşmüş olacak ve yerel bir isyan hareketi uluslararası bir niteliğe bürünecektir.¹⁴

Berlin anlaşmasının 25. maddesi Avusturya'nın Bosna-Hersek'e yerleşme koşullarını ortaya koymaktadır. Bosna ve Hersek eyaletleri Avusturya tarafından asker bulundurulmak suretiyle yönetilecek, fakat hukuki açıdan Osmanlı Devleti'ne bağlı kalacaktır. Yani görünüşte Osmanlı eyaleti olarak kalacaklardır. Bu bakımdan Bosna ve Hersek'in pamuk ipliği gibi bir bağ ile II. Meşrutiyet'in duyurulmasına kadar Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmış olduğu görülmektedir.¹⁵ Avusturya'nın Bosna-Hersek'e yerleşimi emperyalizm olarak nitelendirilir. Halkın çoğunluğu Slav ırkından olmakla birlikte Sırpça yaygın bir dil olarak kullanılmaktadır. Dini açıdan ise Ortodoks, Müslüman ve Katolik gruplar bu coğrafyada bir arada yaşamaktadırlar. Avusturya yönetiminde yapılan nüfus sayımına göre, halkın 673.000'i Ortodoks, 548.000'i Müslüman, 334.000'i Katolik'dir.¹⁶

1907'de Viyana'da Bakanlar Kurulu, Bosna ve Hersek'in durumunu gözden geçirerek uygun bir fırsattan Avusturya-Macaristan İmparatorluğuna katılmasını ilke olarak kabul etmiştir. Beklenen fırsat, Osmanlı İmparatorluğu'nda II. Meşrutiyet'in duyurulmasıyla umulduğundan daha çabuk ortaya çıkmıştır.¹⁷ Ekim 1908'de Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Bosna-Hersek'i topraklarına kattığını ilan etmiştir. Osmanlı Hükümeti askeri açıdan çok güçsüz bir durumda bulunduğu ve Rusya ile Sırlar bunu kabul etmediklerini bildirseler de (kendi çıkarları açısından) siyasi tablo doğrultusunda Almanya'nın da desteğini alan Avusturya geri adım atmamakta kararlı görünmektedir. Bosna-Hersek'in Avusturya topraklarına katılması karşısında Osmanlı Hükümeti düşkünlük gösterirken, Osmanlı halkı İmparatorluk tarihinde örneği görülmemiş bir direnme göstermiştir. Avusturya'dan İmparatorluğa giren mallara karşı memleket ölçüsünde bir boykot kampanyası açılmıştır.¹⁸ Basının da etkisiyle boykot memlekette büyük yankı uyandırmış, fakat Almanya'nın aracılığıyla uzlaşma sağlanmıştır. Bosna-Hersek artık Avusturya toprağı olarak kabul edilmek zorunda kalmıştır zira Osmanlı Devleti'nin bu toprak parçasını geri almak için elinde yeterince gücü bulunmamaktadır.

2) Sırp İsyanı:

Osmanlı Devleti, Sırbistan'ı XIX. yüzyılın başlarına değin bir eyalet olarak yönetmiştir. Sırlara din ve mezhep özgürlüğü tanımış, içtimai ve medeni işlerini kendi geleneklerine göre çözme hakkı verilmiştir. Bölgede XVIII. yüzyıla kadar önemli bir ayaklanma görülmemiştir. Bu yüzyılda ise, Rusya ve Avusturya ile Osmanlı Devleti arasında çıkan savaşlarda Sırbistan'ın zaman zaman savaş alanı olmuş ve bu devletlerin propaganda yaparak ulusçuluk fikriyle Sırları ayaklandırmaları bölgede isyanların çıkmasına sebep olmuştur.

Yakınçağ başlarında Osmanlı Devleti içte ve dışta büyük sorunlar yaşamıştır. Bu yüzden Sırbistan'da meydana gelen olayları gereği gibi takip edememiştir. Zaten bu dönemde Rumeli de âyânlar ve eşkıyaların sözü geçer olmuş dolayısıyla bu Sırbistan da bu durumdan etkilenmiştir. Türk ve İslâm olan bu âyânlarla eşkıyanın devlete karşı başkaldırmaları, durumlarından memnun olmayan Sırlara örnek oluşturmuş ve kendilerinin yapacağı hareketler için cesaret kazandırmıştır.¹⁹ Sonuçta, yerli yeniçerilerin ve âyânların artan baskıları ile ağır vergiler Sırların devlete karşı başkaldırmalarına yol açmıştır.²⁰ 4 Şubat 1804'te Sırlar yeniçerilere karşı silahlı olarak harekete geçerek Sırp isyanı başlatmışlardır. Bu isyandan kısa bir süre sonra başlayan Osmanlı-Rus harbi (1806-1812) sırasında Ruslar, Sırlara askeri destek vermişlerdir.²¹ Ancak Avusturya'nın, Rus desteğindeki bir Sırp devletine karşı çıkması ve Napolyon'un 1812'deki Moskova seferi dolayısıyla Osmanlı İmparatorluğu ayaklanmayı kontrol altına almıştır.²² İsyân Kara Yorgi adında bir önderle şekillenmiştir. 1813 yılında

¹⁴ Uçarol, *a.g.e.*, s.324.

¹⁵ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi, (II. Meşrutiyet ve I.Dünya Savaşı, 1908-1918)* Ankara 1999, s.213-214.

¹⁶ Karal, *a.g.e.*, s.214.

¹⁷ Karal, *a.g.e.*, s.218.

¹⁸ Karal, *a.g.e.*, s.222.

¹⁹ Uçarol, *a.g.e.*, s.130.

²⁰ Uçarol, *a.g.e.*, s.131.

²¹ Erhan Afyoncu, *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu I*, İstanbul 2002, s.175.

²² Afyoncu, *a.g.e.*, s.175.

bastırılan isyan, 1815 yazında Miloş Obrenoviç'in Baş Knez seçilmesiyle tekrar başlamıştır. Napolyon ortadan kalktığı için Rusya da bu isyana rahatça destek verebilmiştir. Osmanlı İmparatorluğu Sırbistan'a Miloş Obrenoviç'in knezliğinde özerk bir prenslik statüsü vermek mecburiyetinde kalmış ve 1830'da verilen bir hatt-ı hümayun ile Obrenoviç'in soyu tarafından idare edilecek özerk bir Sırbistan resmen tanınmıştır.²³ Sırbistan'ın örnek olduğu bu isyana Karadağ da katılmıştır. Osmanlı Devleti'nden Bosna-Hersek'in kendilerine verilmesini istemişlerdir. Ancak bunu Osmanlı hükümeti kabul etmemiştir. Kara Yorgi'nin knezliğinde ve daha sonra Miloş Obrenoviç'in knezliğindeki Sırbistan bu iki önderin çatışmasına da sahne olmuştur. Miloş Obrenoviç, Kara Yorgi'yi öldürmesiyle Sırbistan da kendi hâkimiyetini güçlendirmiştir. Bu iki Knez de müslüman halka acımasızca davranmıştır. Kara Yorgi Belgrat'ı işgal etmiş ve buradaki halkın büyük bir bölümünü acımasızca öldürmüştür (1807).²⁴

Sırlar, başlattıkları ayaklanma hareketlerinde başarılı olamamaları üzerine, bu kez yine Rusların yardım ve destekleriyle uluslararası politik ortamdan faydalanarak bağımsızlıklarının elde etmeye çaba göstermişlerdir.²⁵ Bu amaçla onlar, Viyana kongresine (1815) bir heyet göndermek suretiyle Avrupa devletlerinden "Sırbistan'ın bağımsızlığa kavuşması yolunda müdahalelerde bulunmalarını" istemişlerdir.²⁶ Rusya Napolyon tehlikesinin bitmesiyle birlikte Sırbistan'a tam anlamıyla müdahale etmeye başlamıştır. Avusturya ise topraklarının yanında güçlü bir Sırbistan kurulmasından yana değildir.

Paris anlaşmasıyla Sırbistan, Rusya yerine Avrupalı devletler tarafından himayeye alınmıştır ancak buradaki Rus nüfuzu devam etmiştir.²⁷ Sırbistan Berlin anlaşması ile güneyde Niş'e, doğuda Piro't'a kadar olan topraklarıyla bağımsızlığını tam olarak kazanmış bir statüye kavuşturulmuştur.²⁸ Bununla birlikte Türklerin Sırbistan'ı terk etmeleri mallarını ve mülklerini tasfiye etmeleri istenmiştir. Akkerman mukavelesi ve Edirne anlaşmasıyla Osmanlı Devleti Sırbistan'da Belgrat, Semendire, Feth-i İslâm ve Böğürdelen kalelerinde asker bulundurmamak hakkını muhafaza etmiştir.²⁹

3) Karadağ İsyanı:

Osmanlı Devleti, Karadağ vilayetini, toprağının verimsiz ve gelirinin düşük oluşu sebebiyle maktu bir vergi karşılığında iç idaresinde serbest bırakmıştır. Dini bakımdan Karadağ Ortodoks mezhebine mensuptur. Bu bakımdan Ruslar Karadağlıları kolayca etkileyebilmişlerdir. Onlara siyasal desteğin yanında para yardımında da bulunmuşlardır.

XIX. yüzyılın ilk yarısında yapılan Osmanlı-Rus harpleri ve aynı devirde çıkan Sırp isyanları Karadağlıları Osmanlı İmparatorluğuna karşı harekete geçmeye ve her türlü yönden güçlükler çıkarmaya sevk etmiştir. Ruslar ve Sırlar Babîali ile savaşlarında başarı kazandıkça, Karadağ egemen bir prenslikmiş gibi hareket etmiştir.³⁰

Karadağ istiklalinin diplomatik usuller dairesinde tanınmasını hudutlarının Hersek ve Arnavutluk taraflarında genişletilmesini, Karadağ ve Osmanlı arasındaki hududun Karadağ ile Avusturya arasındaki hudut gibi tespit edilmesini, Antivari şehrinin Karadağ'a bırakılmasını istemiştir. Fakat Osmanlı hükümeti bu isteklerini reddetmiş, Karadağ'a Babîali'nin hâkimiyetini tanımak şartıyla, Hersek topraklarından bir kısmını, vergisini vermek koşuluyla bırakmayı teklif etmiştir. Bu teklif Karadağ tarafından reddedilmiştir. 4 Mart 1858'de Osmanlı Karadağ harbi bu suretle başlamıştır. Büyük Devletlerin müdahalesiyle savaş son bulmuştur. İstanbul'da Ali Paşa'nın başkanlığında toplanan konferans (Aralık 1858); Karadağ ile Hersek arasında kesin bir hudut tespitini, Zupa, Grakova ve Evdina'nın Karadağ'a bırakılmasını kararlaştırarak, diğer hususlarda harpten önceki duruma dönülmesini kabul kararlarını almıştır.

²³ Afyoncu, *a.g.e.*, s.176.

²⁴ Yaşar Yücel-Ali Sevim, *Türkiye Tarihi IV, Osmanlı Dönemi (1730-1839)*, Ankara 1997, s.177.

²⁵ Yücel-Sevim, *a.g.e.*, s.178.

²⁶ Yücel-Sevim, *a.g.e.*, s. 178.

²⁷ Afyoncu, *a.g.e.*, s. 176.

²⁸ Afyoncu, *a.g.e.*, s.177.

²⁹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi VI. C. (Islahat Fermanı Devri 1856-1861)*, Ankara 1988, s.69.

³⁰ Karal, *a.g.e.*, s. 71.

4) Bulgar İsyanı:

Osmanlı Devleti'nden ayrılma düşüncesi Bulgarlar arasında XIX. yüzyılın ilk yarısında başlamıştır. Yüzyılın ortalarında ise ulusçuluk ve Slavcılık gibi akımlar neticesinde bölgede büyük bir kaynaşma yaşanmıştır. Rusya'nın teşvikiyle Bulgar kilisesi Rum etkisinden kurtularak bağımsız hale getirilmek istenmiştir. 1860'da Babıâli'ye Fener patrikliği tanımayacaklarını bildirmişlerdir. Ancak, Osmanlı Devleti bağımsız Bulgar kilisesinin kurulmasını 11 Mart 1870'de kabul etmiştir. Bulgar kiliselerinin bağımsızlıkları bu şekilde sağlandıktan sonra, bu defa siyasi bağımsızlık için çalışmaya başlamışlardır.³¹

Yandaki Resim: Berlin Anlaşmasından sonra Osmanlıların Balkanlardaki sınırları.

II. Meşrutiyet'in ilanına yakın Bulgaristan, Osmanlı Devletine bağlı yarı bağımsız bir prenslik statüsünde bulunmaktaydı. Bulgarlar, Yeşilköy (Ayastefanos) Anlaşmasında saptanmış ve Berlin anlaşmasıyla gerçekleştirilmekten alıkonulmuş olan büyük Bulgaristan ülküsüne bağlı kalmışlardır. Bu amaca ulaşmak için Osmanlı Devleti'nin güçsüzlüğünden ve yabancıların yapacakları yardımlardan faydalanmayı düşünmüşlerdir.³² Prens Ferdinand 5 Ekim 1908'de Avusturya'nın Bosna Hersek'i topraklarına katmasından bir gün önce Tırnova'da Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan ederek Çar unvanını almıştır.³³ Bu prensliğin kurulması ile birlikte dünya siyasi

literatürüne "Bulgarya Türkleri" kavramı da kesin olarak girmiş ve bu tarihten sonra da Türk Bulgar ilişkilerinin en önemli sorunu haline gelmiştir. Berlin antlaşmasıyla ortaya çıkan bu deyimle birlikte, azınlık durumunda olan bir millet için bir devlet yaratılmaya çalışılırken bir taraftan da çoğunluk olan bir millet yerinden yurdundan edilmiş, adeta soykırıma tabi tutulmuştur. İlker Alp, Rus yazarı Teplow'un incelemelerini kaynak göstererek Bulgar ve Müslüman nüfusun dağılımını şu şekilde belirlemiştir.³⁴

Sancak	Müslüman-Türk Nüfusu	Bulgar Nüfusu
Rusçuk	354.324	201.205
Vidin	131.600	263.000
Tırnova	112.000	188.000
Tulça	188.930	40.000
Varna	74.100	36.000
Sofya	189.000	297.500
İslimiye	186.400	100.500
Filibe	564.000	382.000
TOPLAM	1.800.954	1.509.595

³¹ Uçarol, a.g.e., s. 324.

³² Enver Ziya Karal, *Dünya Tarihi, Osmanlı Tarihi IX. C., (II. Meşrutiyet ve I. Dünya Savaşı), (1908–1918)*, Ankara 1999, s. 225.

³³ Karal, a.g.e., s. 228.

³⁴ İlker Alp, *Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi (1877–1989)*, Ankara 1990, s. 241.

Bu rakamlar 93 Harbi öncesine aittir. 93 harbi ile birlikte birçok Türk, Bulgar çeteleri ve Rus Kazakları tarafından katledilmiş bir kısmı da sonraki göçe tabi tutulmuştur. 93 harbi, Balkan Türklüğü açısından halkın nitelendirdiği gibi “Büyük Bozgun” olmuştur.

Berlin antlaşmasının 5. ve 12. maddelerinde Türklere birçok azınlık hakkı tanınmıştır. Hayatları, mülkiyet hakları, yaşam özgürlüğü, dini inançları güvence altına alınmıştır. Fakat bu haklar sadece kâğıt üzerinde kalmıştır. 19 Nisan 1909’da iki ülke İstanbul’da toplanarak bir protokol imzalamışlardır ve Osmanlı Devleti Bulgaristan’ı resmen tanımıştır. İstanbul Protokolü ile Bulgaristan, Osmanlı Devleti’nden tam manası ile kopmuş ve Türk Bulgar ilişkileri farklı bir boyuta taşınmıştır. Bulgaristan’ın bağımsızlığının tanınması ile Osmanlı Devleti’nin Avrupa topraklarındaki son muhtar eyaleti de elden çıkmış bulunmaktadır.³⁵

5) Arnavutluk İsyanı:

II. Meşrutiyet devrinden önce de görülen isyanlar, II. Meşrutiyet döneminde (1909–1912) hız kazanmıştır. Ulusal amaçlı olan bu isyanlar devlet yapısında sarsıntılar meydana getirmiştir. Osmanlı Rus savaşından sonra Arnavutlar arasında gelişen ulusal bilinç, Balkan devletlerine karşı kendilerini korumaya yöneltmiştir. 10 Haziran 1878’de Prizren’de Arnavut birliği kurulmuştur. Meşrutiyetin duyurulması ile Balkan savaşı arasında geçen dört yıl gibi kısa süre içinde Arnavutluk’ta dört ayaklanma meydana gelmiştir.³⁶ Bu isyanların gerisinde, İngiltere’nin çıkarları doğrultusunda Arnavutları isyana teşvik ettiği yatmaktadır.

Arnavutluk halkı, devlete muti, vefakâr ve cefakâr bir sadakatle çalışmıştır. Lakin hürriyetin ve arkasından meşrutiyetin ilanı ile birlikte salibin asırlar boyu Osmanlı İmparatorluğu’na karşı takip ettiği Haçlı siyasetinin tabii bir neticesi olarak isyan eden ve Balkanların her yerinde birden Türk unsuruna karşı hasımâne ve caniyane teşebbüslere girişen komitacılar, İtalya’nın tahrik ve desteği ile Hıristiyan Arnavutlar ile birlikte müşterek bir harekete girişmişlerdir.³⁷ Arnavut isyancıların Sait Paşa hükümetinin çekilip yerine Kamil Paşa Hükümetinin gelmesi, yeni mebus seçimlerine gidilmesi, askerlik hizmetini Arnavutluk’ta yapılabilmesi, silah taşımalarına müsaade edilmesi, hükümet memurlarının Arnavut olması veya Arnavutça’yı iyi bilmesi gibi birtakım istekleri olmuştur. Ayrıca yalnız Arnavutluk’u ilgilendiren ekonomi kültür ve toplum konularında bazı reformlar istemişlerdir.³⁸ Osmanlı hükümeti çıkan isyanları can ve mal pahasına bastırabilmektedir ancak bu iki tarafı da yıpratmış görünmektedir. Sait Paşa kabinesinin çekilmesi ile İttihat ve Terakki de iktidardan düşmüştür (17 Temmuz). Bu suretle dördüncü Arnavut ayaklanması bir hükümet darbesi tesirinde olmuştur. Bu dört aşamalı Arnavut ayaklanmalarının olumsuz sonuçları Makedonya olaylarında ve Balkan savaşında görülmüştür.³⁹

6) Makedonya Sorunu:

Balkan savaşının nedenlerinden en önemlisi sayılabilecek olan Makedonya sorununun doğum tarihi 1878, doğum yeri de Berlin kongresi’dir. Makedonya isyanları ilk 1909 yılında başlamış ve Avrupa büyük devletlerinin işe karışmalarıyla bir reform aşamasına girmiştir. Makedonya sorunu Osmanlı İmparatorluğunda hangi hükümet sistemi kabul edilirse edilsin, ne gibi bir reform yürütülürse yürütülsün, çözümlenmesi mümkün olmayan bir sorun haline gelmiştir. Sorunu etkileyen elemanlar Makedonya’nın etnik yapısı, Osmanlı Devleti’nin yürütmek istediği reform karakteri, Balkan devletlerinin Makedonya ile ilgisi ve ilişkileri büyük devletlerin tasarılarıdır.⁴⁰

Etnik ve sosyal olarak Makedonya oldukça karışık bir durumdadır. Kosova, Selanik ve Manastır vilayetleri Makedonya’yı oluşturan üç büyük vilayettir ve buralarda yaşayanlar arasında belirli bir ekseriyeti oluşturan hâkim zümre yoktur. Halk Türk, Sırp, Bulgar, Arnavut, Yahudi, Rum, Ulah gibi birçok ırktan meydana gelmiştir. Topraklar salma vergi sistemine dâhil tutulmaktadır. Büyük

³⁵ Karal, *a.g.e.*, s. 231.

³⁶ Karal, *a.g.e.*, s.245.

³⁷ Karadağ *a.g.e.*, s. 33.

³⁸ Yusuf Hikmet Bayur, *Türk İnkılâbı Tarihi*, C.III, Ankara 1967, s. 520.

³⁹ Karal, *a.g.e.*, s.248.

⁴⁰ Karal, *a.g.e.*, s.249.

toprak parçaları Türk ve Arnavutların elinde bulunmaktadır. Birçok ırktan meydana gelen Makedonya halkı geçimini bu topraklardan sağlamakla birlikte hayvancılık ve ticaret de ön plandadır.

Makedonya’da reform yapılması kararlaştırıldığında, halk, güvenliğin sağlanmasını ve ekonomik sıkıntılarının giderilmesini istemiştir. Buna karşılık Osmanlı hükümeti ise, anayasa ilkeleri çerçevesinde bir tasarı ile Makedonya’da bir millet meydana getirmeyi amaçlamıştır. Bu millet de “Osmanlı Milleti” olacak ve Türkçe resmi dil olarak kullanılacaktır. Tasarı Makedonya’da büyük tepkiye yol açmıştır. Bulgarlara, Sırlara ve büyük devletlerin çıkarlarına ters düştüğü için uygulama gerçekleştirilemeden rafa kaldırılmıştır.

Makedonya yeni kurulmuş olan Balkan devletlerinin çıkarlarına uygun bir bölge durumunda bir coğrafya konumuna sahip olmasıyla tüm Balkan devletlerinin gözü bu toprak parçasına kilitlenmiştir. Buradaki düzenin bozulması için Bulgar ve Sırp çeteleri her türlü yola başvurmuşlardır. Makedonya adeta eşkiya çetelerinin barındığı bir alan haline gelmiştir.

7) Yunan İsyanı:

Rumlar bu dönemde Osmanlı İmparatorlunun her yanına yayılmış durumdadırlar. En çok Mora, Teselya ve Ege adalarında yaşamakla birlikte Ortaçağ’dan beri ulus niteliğinden yoksun bulunmaktadırlar. Aralarındaki bağ din ve dil bağlarıdır. Rum’ların Fatih Sultan Mehmet döneminden beri özel bir durumları vardır. Rum Patrikhanesine verilen ayrıcalıklar neticesi Rumlar, bütün Ortodoks (Bulgar, Sırp, Arnavut) kiliselerinin yüksek mevkilerine gelmişlerdir. Böylece Rumlar Balkanlarda diğer Hristiyan toplumlara göre önceliği olan bir durumdadırlar.⁴¹ Toprak üzerinde mülkiyet hakkına, dil ve din özgürlüğüne sahiptirler. Rum tüccar ve gemiciler denizciliği geliştirerek adeta Akdeniz ticaretini ele geçirmişlerdir. 1779 yılında, Rum tüccarları gemilerine Rus bayrağı çekme ve Rus konsoloslarının koruyuculuğundan faydalanma ayrıcalığını da sağlamışlardır.⁴² Bu gemiler görünüşte kendilerini Kuzey Afrika korsanlarına karşı korumak için Osmanlı Hükümet’inin izniyle silahlandırılmıştır.⁴³ Bu ayrıcalıklı konumlarından da anlaşılacağı üzere Rumlar Osmanlı İmparatorluğu içinde belkide durumları en iyi olan etnik gruptur. Yüzyıllarca Osmanlı Devleti’nde ayrıcalıklı olarak her türlü imkândan yararlanmışlardır. Ancak Devletin XIX. yüzyılda zayıflamaya başlamasıyla Rumlar, yabancı devletlerin de yardımı ile isyan hareketine başlamışlardır.

Hiç kuşkusuz Yunan-Türk uyuşmazlığının en dikkat çekici ögesi Osmanlı Devleti’nin işlerine Rusya ya da Avusturya’nın dışında, büyük devletlerin doğrudan müdahalesidir.⁴⁴ 1768–1774 Osmanlı Rus savaşı sırasında Ege denizine gelen Rus donanması, Rumları ayaklandırmak için faaliyette bulunmuş ve bazı ufak çaplı ayaklanmalara sebep olmuştur. 1787–1792 yıllarında Osmanlılar ile Avusturya ve Rusya arasında meydana gelen savaşta, bu iki devlet Grek Projesi adı altında Osmanlı İmparatorluğunu ortadan kaldırarak Bizans’ı yeniden kurmayı planladılarsa da, bunu gerçekleştirememişlerdir. Rusya devamlı Rumları Osmanlı İmparatorluğuna karşı kıskırtmıştır. 1815 yılının Kasım ayında Yunan denizinde, İngiltere’nin idaresinde kurulan Yedi Ada Cumhuriyeti, Mora Rumlarına bağımsız bir devlet olmak için örnek olmuştur.⁴⁵ Egemen Yunanistan’ın kuruluşunda, mutaassıplar Hıristiyanlığın İslâmlığa galebesini, liberaller milliyet ve hürriyet fikirlerinin mutlakiyet düşüncesine üstünlüğünü, aydınlar antik Yunan düşüncesinin sadıkları Rönesans’ı alkışlamışlardır.⁴⁶

Avrupalı devletler küçük bir Yunanistan için büyük ümitler beslemekteydiler. 1830’da küçük bir devlet olan Yunanistan 750,000 nüfusa sahipti ve toprağı Mora yarımadasını kapsamakta idi. Türkler Mora’yı terk ettiklerinde Yunanistan’da köylülerden, gemicilerden, tacirlerden ve komitecilerden oluşan bir millet kalmıştır. Yunanistan’ın yeni devletini geliştirmesi için yapması gereken işler başlıca; nüfusu arttırmak, topraklardan faydalanmak, asayiş sağlamaktır, haydut çetelerini ortadan kaldırmak, maliyeyi düzene sokmak, devlet düzenini sağlamaktır.

⁴¹ Bilal N.Şimşir, *Ege Sorunu-Belgeler*, C. I, (1912–1913) Ankara 1976, s. 31-32.

⁴² Uçarol, *a.g.e.*, s.136.

⁴³ Şimşir, *a.g.e.*, s.18.

⁴⁴ Robert Montran, *Doğu Sorununun Başlangıçları*,(1774–1839), Çev: Server Tanilli, İstanbul 1995, s.41

⁴⁵ Afyoncu, *a.g.e.*, s.184.

⁴⁶ Karal, *a.g.e.*, s.76.

Fransa ve İngiltere çıkarlarının gerektirdiği üzere Akdeniz’de yoğun faaliyet ve mücadelelere girişmişlerdir. Rusya da Akdeniz’ inme ülküsündedir. Bu yüzden hepsi Akdeniz’de kurulan Yunanistan Devleti’ni kendi çıkarlarına göre şekillendirme arzusunda olmuşlardır. Ruslar, Yunan istiklalini Osmanlı Devleti’ne karşı giriştikleri 1828–1829 harbinin sonucu olarak gördüklerinden Yunanistan üzerinde vassallık hakkını kendilerinde bulmaktadırlar.

Osmanlı Devleti, on yıl süren, isyan, savaş ve yabancı müdahaleleri ihtiva eden bir buhrandan sonra Edirne Antlaşması ve Londra Konferansı kararları gereğince müstakil Yunanistan Devleti’nin kuruluşunu kabul etmiştir.⁴⁷ Bununla beraber Yunanistan’ın bağımsızlığı büyük devletlerce güvence altına alınmıştır. Sırbistan’ın, Buğdan’ın ve Eflâk’ın özerkliği de tanınmış; Besarabya, Rusların eline geçmiş ve Ruslar ticari yararların yanı sıra, ticaret gemileri için boğazlardan geçme serbestliğini elde etmişlerdir.⁴⁸ Yunanlılar ise, büyük ülkü “Megola İdea”nın peşine tekrar düşmüşler, Epiros, Teselya, Girit ve Sisam’ı ve hatta İstanbul’u bile Yunanistan’a katarak eski Bizans İmparatorluğunu diriltmek ve yahut Büyük Yunanistan’ı kurmaktan bahsetmeye başlamışlardır.⁴⁹

C) 19.Yüzyıl’da Göçleri Etkileyen Savaşlar:

1) 1877-1878 Osmanlı Rus Harbi:

XIX. yüzyıla gelindiğinde Rusya Osmanlı Devleti için bir tehdit, Balkan halkları içinde bir umut kaynağı görünümünde kendi çıkarları peşinden koşmuştur. Artık Osmanlı Devleti’nin çöküşü belirginleşmiş, yüzyılın emperyalist devletleri Rusya ve İngiltere arasında Osmanlı topraklarını paylaşma kavgası öne çıkmaya başlamıştır.

Rusya Balkanlardaki milletleri silahlandırarak isyana teşvik etmekle ve Slavları kışkırtarak Panslavizm akımını yaymakla amacını gerçekleştirmeye çalışmıştır. Panslavizm akımı XIX. yüzyılın başlarında ortaya çıkmış olup, tüm Slavları bir çatı altında birleştirme amacını gütmüştür. Fransız İhtilalinin sonucu olan milliyetçilik düşüncesinden kaynağını alan bu akım, başlangıçta felsefi ve edebi bir karakter taşımakta iken sonradan siyasi bir karakter haline gelmiştir.⁵⁰

Hem Balkanlarda genişleyen, hem de Rusya’nın içinde filizlenen Panslavizm, Osmanlı’da büyük kayıplara yol açacak Rusya’yı da emellerine kavuşturacak olan 93 harbiyle vuku bulacaktır. Görüldüğü gibi Rusya’nın yayılmasını esas alan Panslavizm akımı her şeyden önce Osmanlı İmparatorluğunu, ikinci derecede de Avusturya-Macaristan İmparatorluğunu, yani Balkanları hedef almıştır.⁵¹

Rusya, Balkanlardaki emellerini gerçekleştirmek üzere kurduğu Slav Yardım Komitesi’nin aracılığıyla Osmanlı İmparatorluğu içerisindeki Slav ve Ortodoks topluluklara her türlü yardımı yapmaya ve ilk adım olarak da bu topluluklara özerklik verilmesini istemeye başlamıştır.⁵² Osmanlı Devleti’ni yalnız ve savunmasız bırakmaya çalışan Rusya, tehlikeyi Osmanlı’nın Balkanlardaki topraklarında günden güne arttırmıştır ve böylece, 1870’lere gelindiğinde, Panslavizm hareketlerini, yani esas olarak Doğu Avrupa halkları üzerindeki geleneksel politikasını gerçekleştirmek üzere yeni bir araç olarak sistemleştirerek kullanmayı esas almıştır.⁵³

Balkan halklarını kışkırtarak onları adeta isyana zorlayan Rusya Osmanlı Devleti’ni kilitlemeye ve hareketsiz kılmaya çalışmıştır. İçte yaşanan sorunlarla dahi uğraşamayacak kadar yorgun olan Osmanlı Devleti, bir tarafta Balkanlardan, bir tarafta ise Kuzeyden ve Doğudan gelecek olan Rusya’nın tehdidi altında kalmıştır. Kırım Harbi’nin yenilgisini unutamayan Rusya, bu tip manevralarla gerçekleşecek olan savaşa her türlü hazırlıklarını yapmıştır.

Baş gösteren Balkan isyanı önlenmek istendiyse de, durum farklı bir karakter taşımaktadır. Rusların körükleyerek alevlendirdiği zincirleme isyanların genel ve büyük bir savaşa yol açacağı

⁴⁷ Karal, *ag.e.*, s.81.

⁴⁸ Montran, *a.g.e.*, s.40.

⁴⁹ Karal, *a.g.e.*, s.82.

⁵⁰ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi*, Ankara 1948, s.343.

⁵¹ Rıfat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789–1994)* İstanbul 1995, s.321.

⁵² Uçarol, *a.g.e.*, s.321.

⁵³ Kurat, *a.g.e.*, s.343-344.

ihimal dâhiline girince, dönemin büyük devletleri (İngiltere ve Fransa) işe karışmak gereğini duymuşlardır.⁵⁴ İngiltere ve Fransa Rusya'nın savaştan karlı çıkmasına göz yummayacaklar ve emperyalizmin gerçekleşeceği topraklara Rusya gibi güçlü bir devletin girmesini önlemek isteyeceklerdir. Kaldı ki Osmanlı Devleti hareketsiz ve güçsüz konumu ile onların bu politikalarını gerçekleştirmelerine herhangi bir engel teşkil etmemiştir. Meselenin savaşı ve Rusya'ya bırakılmaksızın halledilmesi için İstanbul'da Tersane Konferansı adı altında bir uluslar arası konferans toplanmışsa da Rusya bu konferansın aktif bir üyesi olmuş ve çıkarlarını korumak için Avrupa devletlerine karşı diplomatik mücadele vermiştir.

Konferansa, İngiltere'nin önderliğinde Fransa, Rusya, Avusturya, Almanya, İtalya ve Osmanlı İmparatorluğu katılmıştır. Fakat Osmanlı İmparatorluğunun bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne aykırı fikirler sebebiyle anlaşmaya varılamamıştır. Konferansa katılan devletler, İstanbul'da bir çözüm bulunamaması üzerine Londra'da tekrar toplanarak 31 Mart 1877'de Londra Protokolünü imzalamışlardır.⁵⁵ Bu protokole göre, Babiâli'ye Balkanlarda ıslahat yapılması, Hersek sancağına bağlı ve Hıristiyan toplumunun oturduğu iki kazanın Karadağ'a verilmesi, Tuna boylarındaki Türk-Rus birliklerinin barış zamanındaki seviyeye indirilmesi kararlarına varılmıştır. İstanbul Konferansına göre daha hafif olan bu teklifleri Rusya kabul etmiştir ancak Osmanlı Devleti kayıpları gerekçesi ile anlaşmaya yine yanaşmamıştır. Bu kabulüzlük doğrultusunda ise Rusya, Avrupa hukukunu koruma ve Osmanlı İmparatorluğundaki Hıristiyanları savunma gerekçesiyle 24 Nisan 1877'de savaşı başlatmıştır. Osmanlı Devleti İngiltere'nin kendi toprak bütünlükleri noktasındaki politikalarına güvenerek Rusya ile savaşa girmekten kaçınmamıştır.

1877-78 Osmanlı Rus harbi Balkanlar ve Doğu Anadolu'da olmak üzere iki cephede cereyan etmiştir.⁵⁶ Tuna ve Kafkas cephelerinde 31 Ocak 1878 Edirne mütarekesine kadar dokuz ay yedi gün devam etmiştir. Plevne müdafaası ise, 19 Temmuz 1877'den 10 Aralık 1877 tarihine kadar dört ay yirmi üç gün sürmüştür.⁵⁷

Balkanlarda Gazi Osman Paşa, Anadolu'da da Ahmet Muhtar Paşa komutasındaki ordular başarılar gösterecekler de savaş yenilgi ile sonuçlanmıştır. Ordudaki komutanların çekişmeleri, savaşın İstanbul'dan yönetilmeye çalışılması, taktiksel hatalar, Rus ordusunun Yeşilköy önlerine gelmesi sonucunu doğurmuştur.

Kızanlık'ta başlayan ateşkes görüşmeleri, Edirne'nin Ruslar tarafından alınması üzerine Edirne'de devam etmiş ve 31 Ocak 1878 tarihinde imzalanan Edirne Mütarekesi ile savaş sona ermiştir.⁵⁸ Barış görüşmeleri Yeşilköy (Ayastafanos) de devam etmiştir. 3 Mart 1878'de imzalanan Ayastafanos Antlaşması yirmi dokuz maddeden oluşmakla birlikte bu antlaşmaya göre Osmanlı Devleti; Karadağ, Sırbistan ve Romanya'nın bağımsızlığını ve topraklarını genişletmesini kabul edecektir. Bulgaristan, Tuna'dan Ege Denizine, Karadeniz'den Arnavutluğa kadar olan alanı kapsayacak ve Osmanlı Devleti'ne bağlı bir prenslik olacaktır. Rusya ve Avusturya'nın kontrolünde, Bosna-Hersek'te, Rumeli'de Hıristiyan nüfusun yoğun olduğu bölgelerde ve Doğu Anadolu'da Ermenilerin bulunduğu yerlerde ıslahatlar yapılacaktır. Osmanlılar, savaş tazminatı olarak 1.410 milyon ruble ödeyecekler ancak bu tazminatın büyük bir kısmına karşılık Rumeli'deki bir kısım topraklar ile Batum, Kars, Ardahan ve Doğu Beyazid, Ruslara bırakılacaktır. 300 milyon ruble ise para olarak ödenecektir.⁵⁹ Osmanlı Devleti, 1868'de Girit'e verdiği özerklik koşullarını dikkatle uygulayacaktır. Bu koşulları taşıyan Ayastafanos Antlaşması Rusya'nın Slavcılık politikasının bir zaferi olarak algılanmış ayrıca Balkanlara yerleşebilme olanağı da sağlamıştır. Rusya'nın 93 Harbi ile kazandığı saygınlık mevcut siyasi dengeyi ortadan kaldırmıştır. Bu yüzden Ayastafanos Antlaşması sessiz duran büyük devletlerde memnuniyetsizlik uyandırmıştır.

Uzun süredir Avrupa'yı meşgul eden "Doğu Sorunu" nu Rusya'nın tek başına çözmeye kalkması, 1856 Paris Antlaşmasıyla kurulan dengeyi tamamen bozmuştur. İngiltere ve Avusturya

⁵⁴ Turhan Şahin, *Öncesiyle ve Sonrasıyla 93 Harbi*, Ankara 1988, s.37.

⁵⁵ Erhan Afyoncu, *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu*, C. I, İstanbul 2002, s.138.

⁵⁶ Afyoncu, *a.g.e.*, s.138.

⁵⁷ Ali Fuad (Erden), *1293-1294 Osmanlı Rus Seferi*, İstanbul 1326, s. 50-51.

⁵⁸ Afyoncu, *a.g.e.*, s.143.

⁵⁹ Afyoncu, *a.g.e.*, s.144.

dışında Balkan devletleri de aldıkları toprakları ve sınır düzenlemelerinden hoşnut değillerdir. Rusya'nın Ege Denizine ve Basra Körfezine doğru uzanması İngiltere için olumlu sayılacak bir gelişme değildir. Bu İngiltere'nin Doğu ticareti ve sömürgelerindeki üstünlüğü için tehlikeler oluşturmaktadır. Avusturya'nın hedef ve çıkarları ile Rusya'nın hedef ve çıkarları Osmanlı toprakları üzerinde çatışmaktadır. Ayastefanos Antlaşmasının getirdiği yeni sınır düzenlemeleriyle Rusya, Slavcılık politikası üzerinde etkili olabilecek konuma geldiğinden Avusturya'nın bu topraklar üzerinde yaymaya çalıştığı Pancermenizm'in önüne geçebilecektir. Bu gibi faktörlerle anlaşmanın sonuçlarından endişe duyan büyük devletler Doğu Sorunu'nu yeniden gözden geçirmek ve Ayastefanos'un ilgili maddelerinde düzenlemeler yapmak için 13 Haziran 1878 tarihinde Berlin Kongresi'ni düzenlemişler, karşısındaki birleşik güçlerle baş edemeyeceğini anlayan savaş yorgunu Rusya da bu öneriyi kabul etmek zorunda kalmıştır. Osmanlı Devleti ise bu antlaşmaya büyük ümitler bağlamıştır. Osmanlı'ya göre Avrupalı Devletlerin çatışan çıkarları, kaybedilenlerin geri alınmasına olanak sağlayabilecektir.

İngiltere Akdeniz'de ve Hindistan yolu üzerindeki çıkarlarını koruyabilmek için Kıbrıs'a çok büyük önem vermiştir ki Kıbrıs'ın konumu sömürge yollarının güvenliği açısından hayati önem arz etmektedir. Bunun için kongre öncesi görüşmeler yapılmış ve Osmanlı Devleti haklarının korunması karşılığında geçici olarak Kıbrıs'ın yönetimini İngiltere'ye devretmiştir. 13 Haziran ile 13 Temmuz arasında gerçekleştirilen Berlin Kongresinde, Osmanlı Devleti ile, İngiltere, Fransa, Rusya, Almanya, İtalya ve Avusturya devletleri bir araya gelmişlerdir. Kongre bir bakıma "1856 Paris Antlaşması ve 1871 Londra sözleşmesi ile kurulmuş olan, ancak Ayastefanos Antlaşması ile bozulmuş olan Avrupa dengesini yeniden düzenlemek ve Avrupa'nın ihtiyaç duyduğu barış ortamını yeniden sağlamak" gibi bir amaca hizmet etmiştir. Osmanlı Devleti'nin uğradığı kayıpların giderilmesi için hiçbir devlet çıkarlarından taviz vermek niyetinde olmamıştır. Kongre süresince her büyük devlet kendi çıkarlarını elde etmeye çalışmıştır. Osmanlı Devleti kendi üzerindeki pazarlıkların tartışıldığı bir kongrede yalnız kalmıştır. Tartışmalı bir ay sonunda 13 Temmuz 1878'de imzalanan Berlin Antlaşmasının içerdiği maddeler bir nevi büyük devletlerin çıkarları adına hafifletilmiştir. (Bulgaristan üçe ayrılmış; birinci bölgede Osmanlı egemenliği altında özerk bir Bulgar prensliği, ikinci bölgede Balkanların güneyinde, Doğu Rumeli Vilayeti adında doğrudan Osmanlı Devleti'ne bağlı büyük devletlerce kabul edilmiş Hıristiyan bir vali yönetiminde bir eyalet oluşturulmuş, üçüncü bölgede ise Makedonya ıslahat yapılması şartıyla Osmanlı Devletine bırakılmıştır.) Osmanlı Devleti'nin 1868'de Girit'e uyguladığı özerklik genişletilerek, büyük devletlere bu konuda bilgi verilmiştir. Yunanistan'a bir miktar toprak bırakılmış, Bosna-Hersek Avusturya'ya katılmıştır. Karadağ'ın sınırları yeniden çizilerek, bu bölgeye bağımsızlık verilmiştir. Sırbistan da bağımsızlık elde etmiş ve sınırları Niş'e (dâhil) kadar uzatılmıştır. Romanya bağımsızlık elde eden bir diğer ülke konumunda tutulmuş ve Baserabya Ruslara verilmiştir. Dobruca ise Ruslardan geri alınmıştır. Tuna nehri savaş gemilerine kapalı, ticaret gemilerine açık bir vaziyete getirilmiştir. Doğuda Ardahan, Batum ve Kars şehirleri ise Rusya'ya verilmiştir. Eleşkirt ve Beyazıt Osmanlı'ya geri bırakılmıştır. Ermenilerin bulunduğu Doğu illerinde ıslahatlar yapılması kararlaştırılmıştır ki ıslahatların önce özerkliğe, daha sonra da bağımsızlığa dönüştürüleceği klasik emperyalizm taktiği olarak rahatlıkla anlaşılabilir.

Bozulan denge Berlin Kongresiyle toparlanıp yeni bir güçler dengesini kurulmuştur. Bosna-Hersek ve Kıbrıs'ta egemenliği sözde kalan Osmanlı Devleti, birçok toprağında ıslahat yapacağını vaat ederek sürekli bir Avrupa denetimine maruz kalmıştır.

Balkan ülkeleri ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilişkilerin belirsizliği ve anlaşma esaslarının karmaşıklığı yüzünden Osmanlı ordusu kısmi seferberlikten bir süre daha çıkamamıştır. Büyük devletler bu antlaşma ile Osmanlı Devleti'nin durumunu sağlama aldıklarını söylemişlerdir. Ancak üzerinde 5,5 milyon insanın yaşadığı 12 bin kilometrelik arazinin terk edilmek zorunda kalındığına dikkat edilirse, bunun çok doğru olmadığı görülecektir.⁶⁰

93 Harbi Sonrası Göçler:

Tuna'yı kolayca aşmaları ve ilk muvaffakiyetleri Rusları şımartmıştır. Ruslar bu ileri hareketlerinde, Bulgarlar ile birlikte müslüman ahaliye karşı pek insafsızca davranarak, korkunç

⁶⁰ Afyoncu; *a.g.e.*, s.144.

katliamlar yapmışlardır.⁶¹ Müslümanların katliam derecesinde öldürülerek, sürülmeleriyle neticelenen 1877–78 Osmanlı-Rus savaşı sonunda Balkanların büyük bir kısmı, (Makedonya ve Trakya hariç) Osmanlı idaresinden çıkmıştır. Bu savaşta İngiliz konsolosluğu raporları ölümlerin sayısını 300.000-400.000 arası, göçe zorlanan müslümanların sayısını da yaklaşık 1.000.000 olarak göstermektedir.⁶²

Balkanlardaki Türk nüfusunun önemli bir bölümü asırlardır yaşadığı toprakları terk ederek Anadolu'ya yerleşmek zorunda kalmıştır. Ruslar planlı olarak Tuna bölgesindeki Türk ahaliyi, bu bölgelerden göç ettirmek için baskı ve katliamlar yapmışlardır. Bunun sonucu olarak da Tulca, Rusçuk, Tırnava, Eski Cuma, Filibe, Kızanlık, Eski Zağra, Yeni Zağra, Lofca gibi yerlerde bulunan Türkler yaşadıkları yerleri terk ederek Edirne, İstanbul, Çanakale, İzmir gibi şehir ve bölgelere yerleşmek zorunda kalmışlar, Rusların Bulgar çetelerini silahlandırarak Türklerin üzerine salmaları sonucunda yapılan katliamlar yüzünden Burgos, Ahyolu, Yanbolu ve İslimiye gibi bölgelerin ahali de göç ettirilmiştir. Bu göç dalgası vatanlarını terk eden insanların perişan bir şekilde yolculuk etmelerine ve devletin ekonomik açıdan daha da sıkışmasına sebep olmuştur. Muhacirler, Anadolu'da yerleştikleri yerlerde büyük sıkıntılar çekmişler, ayrıca o bölgelerin eski ahali ile de aralarında çeşitli ihtilaflar meydana gelmiştir. İstanbul'a gelen aşırı göç, buradaki şehir yozlaşmasının da başlangıcını hazırlayan unsur olmuştur.⁶³

İmparatorluğun müslim ve gayrimüslim nüfus kaybı 5,5 milyon insan civarındadır. Bu nüfus kaybının yarıya yakını Türkler oluşturmuştur. 93 Harbi'nin yarattığı bir yıllık çalkantının askeri ve siyasi neticelerinin doğurduğu vehamet bir tarafa, yüz binlerce Türkün evini barkını, çiftini çubuğunu bırakarak rüzgârın önünde savrulan yapraklar gibi İstanbul'a ve Anadolu'ya akın etmesi iki taraf içinde büyük acılara sebep olmuştur. 93 Harbi öncesinde, 1876 yılında Bulgaristan'daki toplam nüfusun 1.120.000 Türk, 1.130.000'i ise Bulgarlardan oluşmakta idi üstelik işlenebilen toprakların % 70'i Türklerin elinde bulunuyordu. Bu rakamlar yaşanan sosyal felaketlerin gerçek boyutlarını gözler önüne sermeye yetecek istatistikî ifadelerdir.⁶⁴

Türkler, en kuvvetli devirlerinde bile, hâkimiyetleri altına geçen Hıristiyanları hiçbir vakit, kitle halinde ne öldürmüştür ne de göç etmeye zorlamışlardır. Eğer Türkler Bulgarlar ve diğer Balkan milletleri gibi hareket etseydiler, bugün bir Bulgar, bir Yunan, bir Sırp, hatta Romanya devlet milletinin mevcut olmaması lazımdı.⁶⁵

1877–78 savaşı sonucu ortaya çıkan Rumeli'den Türk göçlerinin Balkan devletleri ekonomik tarihleri bakımından da büyük önemi vardır. Nitekim göçler milletlerin büyük işgücü, üretim ve nüfus kaybına sebep olmuştur.⁶⁶

2) I.Balkan Savaşı:

Trablusgarp savaşıyla uğraşan Osmanlı Devleti'ni bir de Balkan milletlerinin oluşturduğu birlikler yıkmaya başlayacaktır. Rusya'nın önderliğinde kurulan bu birlikler, Sırp, Bulgar ittifakı şeklinde bütünleşmiştir ve daha sonra Yunanistan'ın Girit'e yoğunlaşması onu bu birliğe sürüklemiştir. Rusya, Sırp-Bulgar ittifakına önem vermiştir zira Sırp-Bulgar ittifakına nazaran, Bulgar-Yunan ittifakının çerçevesi daha sınırlı olmuştur.⁶⁷ Slav ırkını birleştirme amacıyla olan Rusya, Sırp ve Bulgar ittifakına bu sebeple önem vermiştir. Yunanistan ise İngiltere ve Fransa'nın kontrolünde bir devlettir. Bu şekilde bir ittifakın oluşumunu şekillendiren ise Osmanlı Devleti'nden elde edilecek toprak parçalarıdır.

13 Mart 1912'de, İtalya-Türk bunalımı tam kıvrımındayken, Sırbistan'la Bulgaristan bir antlaşma imzalamışlardır.⁶⁸ Bu antlaşma, Makedonya'nın özerkliğini -uygulanamaz olduğunun

⁶¹ Mahmut Kirazlı-Ali Hüsrevoğlu, *93 Harbinde Plevne Müdafası ve Gazi Paşa*, İstanbul 1980, s.77.

⁶² Rahmi-Moralı, *a.g.e.*, s.30.

⁶³ Afyoncu, *a.g.e.*, s.146.

⁶⁴ Şahin. *a.g.e.*, s. 17.

⁶⁵ Tevfik Bıyıklıoğlu, *Trakya'da Milli Mücadele*, C. I, Ankara 1987, s.21.

⁶⁶ Bilal Şimşir, *Rumeli'den Türk Göçleri I*, Ankara 1968, s.10.

⁶⁷ Fahir Armaoğlu, *19.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789–1914)*, Ankara 1997, s.660.

⁶⁸ Paul Dumont ve François Georgean, *Bir İmparatorluğun Ölümü (1908–1923)*, Çev: Server Tanilli, İstanbul 1995, s.255.

anlaşılması halinde de- Osmanlılara karşı bir zafer olasılığına dayanmak üzere, oranın paylaşılmasını öngörmektedir. Sırlar Makedonya'nın paylaşılması konusunda ısrar etseler de Bulgaristan'ın hayali Makedonya'ya bir bütün olarak sahip olmaktadır. Bu sebeple özerk olmasını istemiştir ve nihai amacı Büyük Bulgarya'yı kurmaktır.

29 Mayıs 1912'de ilk antlaşmayı bir Yunan-Bulgar bağlaşıklığı izlemiştir. Söz konusu bağlaşıklığa göre her iki ülke, Makedonya sorununu bir kenara bırakarak, Osmanlı Devleti saldırısı halinde, birbirlerine karşılıklı yardımlaşmayı öngörmüşlerdir.⁶⁹ 4 maddeden oluşan "Savunma İttifakı" antlaşmasının ardından 5 Ekim 1912'de de bir "Askeri Konvansiyon" imzalanmıştır. Bu anlaşmalara göre, Bulgaristan en az 300.000, Yunanistan da en az, 120.000 kişilik bir kuvvetle savaşa katılmasına ve iki taraf kuvvetlerinin toplam 500,000 olmasına çalışılacaktır. Diğer taraftan Yunan donanması, Ege denize egemen olmaya ve Anadolu ile Rumeli arasındaki bağlantı ve ulaşımı kesmeye çalışacaktır.⁷⁰

Görüldüğü gibi, Bulgar-Yunan antlaşmaları, toprak kazançlarının ne şekilde paylaşılacağı hakkında herhangi bir durum öngörmemiştir.⁷¹ Bu durum ileride yeni bir antlaşmaya yol açacaktır. Karadağ da Yenipazar, Songağı ve İşkodra'nın kendisine verileceği vaadiyle 1912 Ağustosunda birliğe katılınca, Osmanlı İmparatorluğuna karşı birleşen devletlerin sayısı dörde yükselmiştir.⁷²

Balkan Ligi'nin şah devleti Bulgaristan'dır. Lig onun etrafında kurulmuştur. Rusya yüzyıllardan beri hayalini kurduğu Slav birliğini bu lig vasıtasıyla kurmuş görünmektedir. Fakat birlik sağlam temellere dayanmayan, tamamen çıkarların ve zorunlulukların bir araya getirdiği gevşek ilişkiler toplamından oluşmaktadır. Nasıl ki bu birlik çıkarlar doğrultusunda birleştiyse yine çıkarları doğrultusunda 6 ay sonra birbirlerine düşman kesileceklerdir.

Osmanlı Devleti'ne karşı başlatılacak suni Slav birliğinin savaşı tüm hazırlıkların tamamlanması ardından başlayacaktır. Ancak tek sorun savaşın nasıl başlayacağıdır. Beklenen fırsat kendisini Karadağ sınırlardaki karışıklık ile gösterecek ve belirtilen lig bu karışıklıkları öne sürerek Osmanlı Devleti'ne savaş açacaktır. Bulgar ve Yunan komitacılar Makedonya'daki faaliyetlerini arttırmışlardır. Yunanistan, sınırlarına asker yılmıştır ve hemen ardından çetelerin faaliyetleri 1912 Ağustos ve Eylül aylarında müslüman halka yönelmeye başlamıştır.⁷³

Sırbistan ile Bulgaristan Osmanlı hükümetine verdikleri bir nota ile Rumeli'ye özerklik tanınmasını ve Balkanlardaki Osmanlı eyaletlerinin milliyetlere göre yeniden düzenlenmesini istemişlerdir.⁷⁴ İstanbul hükümeti kabul edilmesine olanak bulunmayan bu notayı reddetmiş ve 17 Ekim 1912'de bağlaşıkların devletlerine karşı savaş açmıştır.⁷⁵

I. Balkan Savaşı Doğu Rumeli (Doğu Trakya, Batı Trakya) ve Batı Rumeli (Makedonya, Arnavutluk) olmak üzere iki harekât alanında gerçekleşmiştir. Doğuda Bulgarlara karşı savaşan Abdullah Paşa komutasındaki ordu, Batı'da Makedonya'da Sırlara karşı savaşan Ali Rıza Paşa komutasındaki ordu bulunmaktadır. Osmanlı Devleti güç dengesinin lehine olduğu bir anda savaşa girmiştir. Müttefiklerin asker sayısı 510.000 iken Osmanlı Devleti'nin Trakya, Makedonya ve Arnavutlukta tüm kuvvetlerinin sayısı 250.000 dir. Diğer yandan asker ve subay eksikliği nedeniyle ordu sağlıklı bir yapıdadır ve araç-gereçleri yetersizdir.

Osmanlı Devleti için savaş başlangıcından itibaren kötü ilerlemiştir. Ekim'in sonlarında Doğu Trakya'yı ele geçirip Edirne'yi kuşatan Bulgarlar, Kasım'ın ilk günlerinden başlayarak, Çatalca siperlerine ulaşmışlardır zira bu nokta Osmanlı savunmasının İstanbul'dan önceki son hattıdır.⁷⁶ Daha 1912 yazında, yani savaş başlamadan önce, Rusya da dâhil bütün devletlerin tahmini, Balkanlılar Osmanlı Devletine savaş açtığı takdirde, hepsinin hezimete uğrayacağı şeklindedir. Onun içindir ki

⁶⁹ Dumont-Georgian, *a.g.e.*, s.255.

⁷⁰ Armaoğlu, *a.g.e.*, s.660.

⁷¹ Armaoğlu, *a.g.e.*, s.661.

⁷² Şerafettin Turan, *Türk Devrim Tarihi I (İmparatorluğun Çöküşünden Ulus Direnişine)*, Ankara 1991, s.30.

⁷³ Fahir Armaoğlu, *a.g.e.*, s.661.

⁷⁴ Turan, *a.g.e.*, s.30.

⁷⁵ Turan, *a.g.e.*, s.30.

⁷⁶ Dumont-Georgian, *a.g.e.*, s.257.

savaşın çıkmasını önlemeye çalışmışlardır.⁷⁷ Doğu cephesinin yenilmesi ve Bulgarların İstanbul'a yaklaşması büyük devletleri telaşa düşürmüştür. Batı cephesinde de durum yenilgiyle sonuçlanmıştır. Yunanlılar Selanik'i ele geçirerek, Bozcaada, Taşoz, Limni ve Samotraki adalarını da zapt etmişlerdir. Selanik'te Bulgarların da gözü vardır fakat Yunanlılar Bulgarlardan önce harekete geçmiştir. Bu adaların, Yunanlıların eline geçmesiyle Makedonya (Rumeli) ile İstanbul ve Anadolu'nun bağlantısı kesilmiştir dolayısıyla Makedonya'daki kuvvetlerin de başkomutanlık karargâhı ile de bağlantısı kesilmiş bulunmaktadır. Çünkü Bulgar kuvvetlerinin Çatalca'ya kadar gelmesiyle, Makedonya'daki kuvvetlerle kara bağlantısı da kesilmiş olmaktadır.⁷⁸

Sırpın saldırısına uğrayan Arnavutluk 28 Kasım 1912'de bağımsızlığını ilan etmiştir. Böylece, Yanya Yunanlıların, İşkodra Karadağ'ın, Edirne de Bulgarların eline geçmiştir.

Osmanlı Devleti'nin her iki cephede de yenilmesi, Avrupa devletlerinin savaşa müdahale etmesini gerektirmiştir. Rusya Bulgaristan'ın İstanbul'u ele geçirmesinden, Yunanistan'ın da Çanakkale Boğazına hâkim olmasından korkmaktadır. Balkan milletleri Rusya'nın Osmanlı'dan koparmak istediği payları alacak duruma gelmişlerdir. Fakat Almanya ve Avusturya'da durum farklıdır. Onlar Bulgarlara bu konuda destek vermişlerdir. Bunun sebebi de Rusya ve Bulgaristan'ın birbirine ters düşmesiyle Avusturya'nın Bulgaristan'ı yanına çekme düşüncesidir.

Savaşın büyük devletler lehinde gelişmelere sahne olması sonucu "Londra Barışı" imzalanmıştır. Osmanlı Devleti tüm çabalarına rağmen eski başkent Edirne'yi kurtaramamış, Avrupa sınırı Trakya'da Midye-Enez çizgisi olmuştur. Edirne'nin yanında, Kırklareli ve Lüleburgaz da Osmanlı Devleti'nden kopmuştur. Girit Adası Yunanistan'a bırakılmıştır. Arnavutluk ve Ege Adalarının geleceği de büyük devletlerin kontrolüne terkedilmiştir. Kaybedilen yerlerde yaşayan Türklerin göç etmek zorunda kalmaları toplumsal sıkıntıları daha da arttırmıştır.⁷⁹

4)Babiâli Baskını:

Balkanlarda yenilginin artması halkın idareye karşı öfke duymasına yol açmış, bunun üzerine İttihat ve Terakki 1912'de hükümetten ayrılmıştır. Yerine Gazi Ahmet Muhtar Paşa kabinesi geçmiştir fakat Balkan savaşının patlak vermesiyle yerini Kamil Paşa kabinesine bırakmıştır. Ancak Kamil Paşa kabinesinin, orduya önem vermemesi orduda düzensizliğe ve başarısızlığa yol açmıştır. Bu durumda İttihat ve Terakki'nin eline önemli bir koz geçmiştir. Onlar hükümetteyken orduda disiplin sağlamıştır.

Edirne'nin elden çıkacak oluşu, halk tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Londra'da toplanan barış konferansında Osmanlı Devleti'nin Edirne'yi Bulgaristan'a bırakması konusunda ısrarcı davranılmıştır. Sadrazam Kamil Paşa bir danışma meclisi toplayarak bunun kabulü konusunda bir karar almıştır.

İttihatçı darbenin asıl hedefi, Kâmil paşa hükümetinin Balkan koalisyonunun baskılarına boyun eğmesini önlemektir.⁸⁰ 23 Ocak 1913 günü Enver Bey ve Talat Bey önderliğinde bir grup ittihatçı Babiâli'yi basmışlar ve çıkan çatışmada Kâmil Paşa ve Nazım Paşanın yaverleriyle, harbiye nazırı Nazır Paşa ölmüşlerdir. Bu olay tarihimizde Bâb-ı Âli olarak adlandırılmaktadır ve sonucunda İttihatçılar, birinci dünya savaşının sonuna değin sürecek olan iktidarlarını elde etmişlerdir.⁸¹

5) II. Balkan Savaşı

II. Balkan savaşı, birincisinden çok daha kısa olacaktır. Sadece 159 gün kadar sürecek ve girişiminin tehlikelerini hiç de iyi hesaplayamamış olan Bulgaristan'ın yenilgiyle sonuçlanacaktır.⁸²

Osmanlı Devleti'nden alınan toprak parçaları Balkan devletlerince istenildiği gibi paylaşılammıştır. Bu da ittifakın düşmanlığa dönüşeceğini göstermektedir. En büyük toprak parçası Bulgaristan'a kalmıştır ve savaştan en karlı çıkan devlet yine Bulgaristan olmuştur. Makedonya

⁷⁷ Armaoğlu, *a.g.e.*, s.667.

⁷⁸ Armaoğlu, *a.g.e.*, s.669.

⁷⁹ Turan, *a.g.e.*, s.31.

⁸⁰ Dumont-Georgian, *a.g.e.*, s.259.

⁸¹ Dumont-Georgian, *a.g.e.*, s.258.

⁸² Dumont-Georgian, *a.g.e.*, s.262.

bölgesi Balkan devletleri arasında başlı başına bir sorun haline gelmiştir. Ayrıca Arnavutluk bölgesi içinde bir paylaşım söz konusudur. Arnavutluk sorununu büyük devletler bağımsız bir Arnavutluğun kurulmasıyla çözmüşlerdir. Bu Avusturya için sevinç verici bir olay iken, Sırlar için üzüntü vericidir. Çünkü Sırların amacı Arnavutluktan Adriyatik'e açılmaktır. Avusturya ise bunu tehlike olarak gördüğünden Sırları bu konuda engellemiştir. İtalya'nın da gözü Arnavutlukta olmakla birlikte Yunanistan'ın burayı ele geçirmesinden korkmaktadır. Bu da Avusturya ve İtalya'yı birbirine yakınlaştırmış, aralarında Arnavutluk konusunda bir anlaşma yapılmasını sağlamıştır.

Makedonya sorunu yüzünden Bulgaristan ile Sırbistan'ın arası açılmıştır. Hatta eski günlerini aratacak bir düşmanlığa dönüşmüştür. Bu gerginlik Sırp ve Yunan yakınlaşmasına sebebiyet vermiştir. Aralarında 1 Haziran 1913'te ittifak antlaşması imzalayarak Bulgaristan'a karşı bir savunma gerekirse birlikte hareket edeceklerine ve toprakların paylaşımına dair bir antlaşma yapmışlardır. Makedonya'yı paylaşıp Bulgaristan'a küçük bir pay bıraktıkları bu antlaşmada bir de Arnavutluk nüfuz bölgelerine ayrılmıştır. Böylece, Osmanlı Devleti'nin Balkanlardan çekilmesiyle bıraktığı boşluk, Balkan devletlerinin hem ihtirasları için hem de birbirleriyle çatışmaları için bereketli bir zemin teşkil etmiştir.⁸³

Sırp Yunan ittifakına Osmanlı Devleti de çekilmek istenmiştir fakat Babıâli buna yaklaşmamıştır. Aynı şekilde Romanya'yı da yanlarına çekerek Bulgaristan'ı yalnız bırakmak istemişlerdir. Tüm bu gelişmeler takibini savaş seyrine bırakmıştır. Yunanistan ve Sırbistan Bulgaristan ile sıkı bir savaşa tutuşmuştur. Bulgaristan'ın ardı ardına aldığı yenilgileri gören Romanya'da savaşa katılmış ve Bulgarların elinden Dobruca'yı alarak Bulgaristan içlerine doğru ilerlemiştir.

Yunanistan Kavala'yı ele geçirmiştir. Bu Bulgaristan için stratejik bir noktadır. Çanakkale Boğazı ile Selanik ortasında bulunduğu ve doğal bir limana sahip olması bakımından Bulgarların Ege'ye açılmalarını sağlayacaktır.

Avusturya, savaşı Bulgaristan'ın kazanmasını ümit emektedir fakat Bulgaristan'ın ağır yenilgiler alması ve toprak kaybedişi karşısında Büyük Sırbistan'ın kurulması korkusuna kapılmıştır. Yunanistan, Avusturya'nın gözü olan Selanik'i zaten eline geçirmiştir, bir de Kavala'nın alınışı, Avusturya'yı müdahale etme noktasına getirmiştir. Fakat müttefiki olan Almanya ve İtalya Avusturya'yı bu noktada engellemişlerdir. Büyük devletler bu durum karşısında anlaşmazlıklara düşmüşlerdir. Rusya ve Avusturya Kavala'nın Bulgaristan'a verilmesi gerektiğini düşünmüşlerdir ancak Almanya, İngiltere, İtalya ve Fransa Yunanistan'a verilmesi kanaatindedirler.

Osmanlı Devleti de savaştan faydalanarak, imparatorluk için tarihi önem taşıyan eski başkent Edirne'yi ele geçirmiştir. Lakin Edirne'nin geri alınması, Londra barışının tek taraflı bozulması anlamını taşımaktadır.⁸⁴ İngiltere ve Fransa buna derhal tepki göstermekle birlikte bir şey yapamamışlardır. Rusya ise Bulgaristan'ın boğazlardan uzak durmasını istediğinden tepkisiz kalmıştır.

Bulgaristan'ın artık yapacak bir şeyi kalmayınca 31 Temmuz 1913'te mütarekeyi imzalamış ve 10 ağustos 1913'te de Bükreş barışı yapılmıştır. Böylece, Romanya, Yunanistan ve Sırbistan'ın kazanmış oldukları topraklar ile sınırlar belirlenmiştir.

Osmanlı Devleti'yle Bulgarlar arasında 29 Eylül 1913'te İstanbul Antlaşması imzalanmıştır. Buna göre, Edirne, Dimetoka ve Kırklareli Osmanlı Devleti'nde kalacak, sınır ise Meriç ırmağı boyunca saptanacaktır. Antlaşmada, Balkanlarda kalan müslümanların hakları konusu da görüşülmüştür. Adalar sorunundan dolayı Yunanistan ile antlaşma gecikse de 14 Kasım 1913'te Atina'da imzalanmıştır. Aralarında sınır olmadığından azınlık hakları tespit edilmemiştir.

Adalar konusu ise büyük devletlerce 14 Şubat 1914'te kararlaştırılmıştır. Gökçeada ve Bozcaada Osmanlı Devleti'ne verilecek, diğer adalar ise Yunanistan'a bırakılacaktır. Ayrıca Yunanistan adalardan bir tehlike olmayacağı konusunda teminat verecektir. Osmanlı Devleti'ne karşı adalarda bulunan müslüman halkın da azınlık haklarından faydalanacağı dikkate alınmıştır. 13 Mart

⁸³ Armaoğlu, a.g.e., s.683.

⁸⁴ Armaoğlu, a.g.e., s.687.

1914'te Sırbistan ile Osmanlı Devleti arasındaki antlaşma İstanbul'da yapılmıştır. Sınır olmadığından Makedonya Türkleri için hukuki haklar tespit edilmiştir.

Osmanlı Devleti Balkan savaşlarıyla birlikte Avrupa'daki topraklarının % 83'ünü kaybetmiştir. Ayrıca Balkanlardaki bu kaynaşma Sırp-Avusturya gerginliğini arttırarak I. Dünya Savaşına zemin hazırlamıştır.

D)Balkan Savaşı Sonrası Göçler:

Balkanlarda savaşın patlak vermesi ve Balkan topraklarının kaybedilişi müslüman halkın hezimetine yol açmıştır. Savaş sonunda Bulgaristan ile imzalanan İstanbul Antlaşmasınca Balkan müslümanlarının durumu hakkında bazı kararlar alınmıştır. Bu karara göre müslümanlardan isteyenlerin Bulgaristan'da kalarak her türlü din ve mezhep hürriyetlerinden faydalanacaklarına dair çeşitli garantiler verilmiştir. Müftüler ve baş müftü, müslüman halkın "ahval-i şahsiye" yani, evlenme, boşanma, vasiyet ve miras, velayet ve vesayet, nafaka gibi sorunlarda karar yetkisini kullanacaklardır.⁸⁵ Ayrıca, din görevlilerinin maaşları Bulgar hükümeti tarafından, Bulgar memurlarına ödenen maaşlar ile eşit olarak ödenecektir.

Bulgar hükümeti, masrafları kendisine ait olmak üzere Türkler için ilk ve ortaokullar açacak ve bu okullarda Bulgarca da mecburi dil olarak öğretilenektir. Türklerin mülkiyet hakkına saygı gösterilecek ve zorunluluk olmadıkça Türklere ait taşınmaz mallar kamulaştırılmayacaktır.⁸⁶ Eğer kamulaştırma olursa da değeri kabilinde hesaplanarak hemen ödenecektir. Ancak yapılan bu antlaşmalar kâğıt üzerinde kalmıştır. Uygulama da esasa alınmamış, müslüman halk eziyet ve zulüm görekerek göçe zorlanmıştır. Savaş sırasında ise, Türklerin mal ve paralarını yağma ettikten sonra planlı ve sistemli bir katliam hareketine girişilmiştir. Salib ordusu için bir insanın müslüman ve Türk oluşu katli bir sebep telakki edilmiştir. Bulgarlar, Trakya ile Makedonya'nın bir kısmını işgal ettikleri zaman, Bulgar ordusu arasında harbi takip eden Avrupalı gazetecilerden bir kısmı bu vahşet ve zulüm karşısında isyan etmişler ve gazetelerine bu insanlık dışı canavarlıkları şu satırlarla bildirmişlerdir; "Trakya ve Makedonya'da bizzat gördüğümüz korkunç vahşet, ilk çağlar vahşetini fersah fersah aşmıştır. Hangi köye veya kasabaya uğruyor, hangi yere bakıyorsak vücutları parça parça edilmiş ve birbirinden ayrılmış insan cesetleri ile karşılaşırız. Geçtiğimiz her yerde ateşe verilmiş ve tamamen yanmış köyler ve kasabalar görmekteyiz".⁸⁷

Balkanlarda salibin işlettiği hunharca cinayetler bilhassa Alman, Avusturya-Macaristan ve İtalyan basınında çok tafsilatlı olarak ve tenkidi mahiyette yer almıştır.⁸⁸

Milano'da intişar eden Sekola Gazetesinin Rumeli'ye gönderdiği hususi muhabiri Lüsyen Magrini gazetesine gönderdiği mektupta; "Sirozda 800 Müslüman katledilmiş, buraya yakın bir köyde Bulgar Makedonya komitesi reislerinden Danço kaptan mevcut bir-iki camiye müslüman kadın ve çocukları ile doldurulduktan sonra imha etmiştir. Cuma-i bala, Petriç ve Menlik kazalarının müslüman olan bütün nüfusu katledilmiş, bunlar gibi çok kaza, nahiye ve köylerde hiçbir müslüman bırakılmamıştır. Geçtiğim bütün yolar katledilmiş müslüman cesetleriyle doludur".⁸⁹ Şeklinde durumu özetlemiştir.

Edirne'nin işgali ile bu serhat şehrimizde, Osmanlı İmparatorluğunun bu şanlı başkentinde Bulgarların işledikleri cinayetler, ırza geçmeler, kitle halinde katliamlar ve şehir halkını civarı ile birlikte aç bırakmak suretiyle binlerin ölümüne sebep olanların bu iğrenç hareketleri, her halde ne salibe, ne de medeni Avrupa'ya şeref verecek bir tarih hakikati değildir.

Romanya'nın en büyük gazetelerinden birisi olan Universul'un birinci sayfasında Pese Peçet adında Kırklareli muharebelerine katılmış olan bir Bulgar askerinin katliam hakkında söyledikleri ise esirlere muamele ile ilgili önemli örnekler içermektedir; "Sırp ve Bulgar askerleri, esir edilmiş Türk askerlerine çok zalimane bir muamele tatbik etmektedirler. Mensup olduğum kıtaya, Sofya'ya

⁸⁵ Armaoğlu, *a.g.e.*, s.689.

⁸⁶ Armaoğlu, *a.g.e.*, s.690.

⁸⁷ Karadağ, *a.g.e.*, s. 38-39.

⁸⁸ Karadağ, *a.g.e.*, s. 41.

⁸⁹ Karadağ, *a.g.e.*, s. 42.

götürülmek üzere teslim edilmiş olan 1.500 Türk esiri, kumandanımız tarafından verilen bir emirle tamamen öldürülmüş ve böylece vazife yerine getirilmiştir".⁹⁰ Savaş boyunca ve savaştan sonra da devam eden bu işkence ve zulümler sürekli ölüm ve göçlere sahne olmuştur.

Umumi harpten önce, Yunanistan'ın idaresine giren Trakya, Makedonya ve Epir'den Osmanlı ülkesine 200,000'den fazla Türk göçmeni gelmiştir. Makedonya'dan Türklerin kovulması ve zulüm görmesi, Osmanlı ülkesinde tepkilerle karşılanmıştır.⁹¹

XIX. Yüzyıl'da Anadolu'ya Yönelik Balkan Göçleri:

Balkan Hıristiyanları, Sırpların Osmanlı Devlet yönetimine karşı başkaldırdıkları 1803'ten, Bulgarların, Sırpların ve Yunanların çabalarını birleştirmeleriyle Türklerin küçük bir köprübaşı dışında tüm Avrupa'dan sürüldükleri 1912-1913 yıllarına uzanan bir dizi ayaklanma ve diplomatik bunalım sonucu, Osmanlı Devleti'nden bağımsızlıklarını koparmışlardır. Kasaba halklarına olduğu kadar, köylüleri de çeken, içlerinde birbirine karşı düşmanlık duyguları taşıyan ve birbiriyle çatışan ulusçuluk akımları, XIX. yüzyıl boyunca Balkanları, siyasal kavgaların verildiği bir horoz dövüşü çukuruna döndürmüştür.⁹²

Osmanlı Devleti'nden kopan Balkan topraklarında, sürekli olarak göç hareketleri yaşanmıştır. Bölgeden Türklerin çıkarılması için birçok zulüm ve baskı yapılmıştır. Yunanistan'dan, Bulgaristan'dan, Makedonya'dan kabileler halinde göç dalgası başlamıştır. Yunanistan'a terk edilen Türklerin göç hareketi kışın bastırmasıyla bir nebze olsun yavaşlamıştır. Larissa'da yayınlanan "Olimpus Feneri" adlı gazete Türklerin mallarını satmaya devam ettikleri fakat göçün bilhassa deniz yolu ile olduğundan, fena havalar yüzünden durduğunu; muhacirlerin daha çok İzmir'e, Selanik'e gittiklerini yazmış ve bu haber İstanbul gazetelerinde de çıkmıştır.(11 Ocak 1883) Havalanın düzelmesiyle Teselya Türklerinin hicreti yeniden başlamış, İzmir gazetesi "İmpertial De Smyrne" Teselya'dan 100 kadar muhacir daha geldiğini ve bunların Akhisar'a gittiklerini bildirmiştir.(10 Mayıs 1883).⁹³

Teselya'dan Türklerinin göçü, Selanik, İzmir, İstanbul yönünde yılın sonuna kadar devam etmiştir. Perişan halde süren bu göçler için hiçbir büyük devlet müdahale etmemiştir. Berlin Kongresi kararları gereği Türklerin hezimete uğratılmayacağı sözü verilse de bu sadece kâğıt üzerinde kalmıştır.

Saraybosna'dan Türkler, ellerinde ne varsa satarak kaçmışlardır. Genişleyen göç Selanik istikametine doğru akmıştır. Sırbistan'dan 150.000 Türk kaçmıştır. 14 Ekim'de İstanbul basınında çıkan bir "Selanik Mektubu"nda şehre Sırbistan'dan kabileler halinde göçmen geldiği, bunların Makedonya ya yerleşmek istediklerini bildirmektedir.⁹⁴

Bulgaristan'dan Türkiye'ye 1877-78 Osmanlı-Rus savaşından bugüne kadar bazen sık bazen seyrek aralıklarla ama devamlı olmak üzere göçler olmuştur. İkili antlaşmaların doğrultusunda yapılan fakat ihtiyari mahiyette olan bu göçler çoğunlukla Bulgar hükümetlerinin inisiyatifi altında uygulanmıştır.⁹⁵ Bulgar çeteleri ve komitacılarının Türklere karşı işkence ettiği ve böylece Balkan topraklarında kendi milliyetlerini oluşturdukları görülmektedir. Türkleri bu topraklarda azınlık durumunda bırakarak Babıâli'nin söz hakkına sahip olamaması için katletmekten hiç çekinmemişlerdir. Bunca zulüm ve baskıya dayanamayan Türk halkı kendi memleketlerinden göçmek zorunda bırakılmıştır.

14 Mayıs 1883'te İstanbul gazetelerinde çıkan bir haberde, Varna'ya her gün Türk göçmenlerinin yığıldığı, bunların Razgrad ve Osmanpazar'dan geldiği yazılmaktadır. Geliş sebeplerinde, Bulgar idaresinin kötü davranışları ve bu davranışlarının değişmemesi halinde de birçok göçün olacağı teyit edilmiştir.

⁹⁰ Karadağ, *a.g.e.*, s. 43.

⁹¹ Bıyıklıoğlu, *a.g.e.*, s.92.

⁹² William H. McNeill, *Dünya Tarihi*, Çev: A. Şenel, Ankara 1989, s.395.

⁹³ Ömer Sami Coşar, *Atatürk Ansiklopedisi (1881-23 Temmuz)*, 1908, C. I, s.42.

⁹⁴ Coşar, *a.g.e.*, s.42.

⁹⁵ İbrahim Kamil, *(İkili ve Çok Taraflı Siyasi Antlaşmalar, İnsan Haklarına İlişkin Belgeler ve Bulgar Anayasasına Göre) Bulgaristan'daki Türklerin Hakları*, Ankara 1989, s.29.

Osmanlı Devleti'nin Avrupa'da kaybetmiş olduğu topraklarda kalan müslüman halkın Anadolu'ya doğru göç hareketleri, 1883 yılı boyunca devam etmiştir. Bu göç Teselya'dan, Doğu Rumeli'den ve Bosna-Hersek'ten olmaktadır. Yılsonuna kadar Teselya hemen hemen boşalmıştır. Volo bölgesinde yılsonunda ancak 100 kadar Türk ailesinin kalacağı tahmin edilmiştir. Göç edenlerin ellerinde bulunan mallarını yok pahasına sattığı görülmektedir.

Gelibolu'dan La Turquie gazetesine gönderilen bir mektupta; "senenin başından bugüne kadar şehrimizden 5.000 Türk göçmen ailesi geçti. Bunlar doğu Rumeli ile Bulgaristan içerilerinden hayvanları ve alabildikleri zirai aletleri ile geliyorlar ve Karesi vilayetinde yerleşmeye gidiyorlar (1 Eylül 1883)"⁹⁶ şeklinde belirtilmektedir.

Aynı gazete 2 ay sonunda göç hareketinin hızla arttığını yazmıştır. Göçmenlerin Varna ve Köstence'den vapurla her gün 100'er kişilik kabileler halinde İstanbul'a akın ettikleri, Kızanlıktan 43 ailenin 45 günde İstanbul'a gelebildiğini de kaydetmiştir. 550 Türk ailesinin de göç hazırlığında olduğu bildirilmektedir.

Bir ay zarfında (13 Ekim-13 Kasım 1883) İstanbul'a 8.666 göçmen (1.689 aile) gelmiştir. Bunlar Teselya, Doğu Rumeli, Bulgaristan, Dobruca ve Kafkasya'dan göç etmiştir. (7 Aralık 1883) Kasım ayında İzmir'e Doğu Rumeli, Bulgaristan, Teselya'dan 308 aile göçmen gelmiş, bunların 100 kadarı Anadolu içlerine gönderilmiştir. (16 Aralık 1883)⁹⁷

1884 yılı içerisinde Teselya, Doğu Rumeli, Bulgaristan ve Bosna'dan Anadolu'ya göç devam etmiştir. İstanbul gazeteleri Haziranın ilk haftası Teselya'dan 600 ailenin daha iki buharlı gemi ile İzmir'e göç ettiğini bildirmiştir.⁹⁸ Özellikle Doğu Rumeli'den göç artarak devam etmiştir. Zağra ve Çırpan'dan birçok aile gelip Kastamonu'ya yerleştirilmiştir.

1886 yılında nüfus bakımından artık Doğu Rumeli Osmanlı vilayeti değildir. Bulgaristan'a terk edilmiştir, bu yüzden orada Türkler barınmamaktadır. Bu yılın şubatından Ağustos ayına değin süren göçler Osmanlı hükümetini tedbir almaya zorlamıştır. 100 kuruş ve daha yukarı maaşı olanlardan (memur) bir defaya mahsus olmak üzere % 2'lik maaş kesilecek ve bu paralar göçmenlerin yerleştirilmesi işinde kullanılacaktır. Göçmenlere bağışlar toplamak üzere bütün vilayetlerde komisyonlar teşkil edilecektir.⁹⁹

13 Mart 1884'ten 28 Şubat 1885'e kadar olan devre içinde Bulgaristan, Doğu Rumeli, Romanya ve Teselya'dan 13.718 göçmen gelmiştir. Hüdavendigar vilayetinin resmi gazetesi, göçlerin başladığı tarihten 1890 yılı ekim sonuna kadar bu vilayete 35.095 aile (151.044) geldiğini ve bunların iskân edildiğini bildirmiştir. Bursa (Hüdavendigar) valisi bu yılsonunda yaptığı açıklamada da 1891'de bu vilayete 15.000 göçmenin geldiğini kaydetmiştir.¹⁰⁰

Girit'i topraklarına katan Yunanistan buradan Türkleri uzaklaştırmak ve tamamen Yunan ile doldurmak arzusundadır. Girit'ten yalnız İzmir'e 30.000'e yakın Türk göç etmiştir. Fransa'nın İzmir konsolosu 23 Haziran 1897 tarihli bir telgrafında Girit adasından gelen muhacirlerin sayısını 27.000 olarak göstermiştir ve bunların çok müşkül bir vaziyette olduğunu bildirmiştir. 6.000 kadar Giritli Türk'ün şiddetli itirazlarına rağmen, Antalya taraflarına sevk edildikleri de bildirilmiştir.¹⁰¹

Tehcir Yunanistan tarafından başlatılmakla birlikte, Osmanlı Devleti Makedonya'dan sürülen 240.000 Türk'e karşılık, Yunanistan'ın Doğu Trakya ve Batı Anadolu'dan önemli oranda Rum nüfusunu çıkartmıştır.¹⁰² Makedonya'dan atılan Türklerin, Anadolu'da ve Trakya'da yaşayan Rumların yerini almalarına dayanamayan Yunan Hükümeti bunu durdurmak için bir antlaşma yapma niyetine girmiştir ve akabinde yapılan 1 Temmuz 1914'te Mübadele Antlaşması, I. Dünya savaşının başlamasıyla uygulamaya konulamamıştır. Antlaşma öncesinde 240.000 Türk'ün Doğu Trakya ve Batı

⁹⁶ Coşar, *a.g.e.*, s.54.

⁹⁷ Coşar, *a.g.e.*, s.55.

⁹⁸ Coşar, *a.g.e.*, s.63.

⁹⁹ Coşar, *a.g.e.*, s.80.

¹⁰⁰ Coşar, *a.g.e.*, s.153.

¹⁰¹ Coşar, *a.g.e.*, s.256.

¹⁰² Bıyıklıoğlu, *a.g.e.*, s.92.

Anadolu'ya sığındıkları, Batı Anadolu'dan 80.000 Rum ile Doğu Trakya'dan 250.000 Rum'un Yunanistan'a kaçtığı görülmektedir.

Balkan savaşları esnasında olduğu gibi, savaştan sonra da Dimetoka, Ortaköy, Ferecik, Sofulu ve Cısr-i Mustafapaşa'nın bütün, Gümülcin'e ve İskeçe'nin ise bir kısım ahalisi Osmanlı topraklarına sığınmak (göç etmek) zorunda kalmışlardır. Yaklaşık 200.000 kişiyi bulan bu müslüman ahalinin yerine dönmesi için yapılan bütün teşebbüsler neticesiz kalmış, Bulgar hükümeti göç eden Türklerin yerine Makedonya Bulgar mültecilerini yerleştirmişlerdir.¹⁰³

Göçmenlerin büyük gruplar halinde gelmeleri Anadolu ve İstanbul'da büyük karışıklara sebebiyet vermiştir. Hükümet bunun için bazı tedbirler almıştır. Göçmenlerin geçici yerleşme yerlerinden Anadolu'nun iç kesimlerine gönderilerek, iskân edilmeleri için devlet büyük çaba sarf etmiştir.¹⁰⁴ Ayrıca geldiği bölgenin iklimine uygun ve çalıştığı sahaya yönelik bölgelere gönderilmişlerdir. 93 harbi sonrasında oluşan karışıklıklar göç edenlerin mağdur oluşunun tekrarlanmaması için tedbirler alınmıştır.

Osmanlı hükümeti göçmenlerin iskânında, Türk nüfusunun azaldığı bölgeleri ön planda tutmuştur.¹⁰⁵ Makedonya Türklerini hükümet, Trakya ve Batı Anadolu kıyılarında, Ege adaları karşısındaki bölgelere, Rumların arasına yerleştirmek istemiştir. Bunda maksat, Trakya ve Anadolu'yu ilerisi için fitne ve fesattan korumaktır.

1950-51 tehciri ile Bulgaristan, bünyesinde eritemediği Türk azınlığını başından atmak istemiş, göçe zorlamıştır. 10 ağustos 1950 günü Bulgar hükümeti Türkiye'ye sert bir nota vererek Bulgaristan Türklerinden bir kısmının 3 ay içinde Türkiye'ye alınmasını istemiştir.¹⁰⁶ 22 Mart 1968 tarihinde Türkiye ile Bulgaristan arasında Göç Antlaşması imzalanmıştır. Ancak bu antlaşmanın esaslarına uyulmamış, Bulgaristan Türkleri çok sıkıntılar çekmişlerdir. 1950-51 yılındaki göçte Türkiye'ye gelen göçmenler "iskânlı göçmen" olarak kabul edilmişlerdir.¹⁰⁷ Son göç antlaşması parçalanmış aileleri birleştirme gayesine yöneliktir. Fakat ne yazık ki "sınırlı göç" mahiyeti taşımaktadır. Bu sebeple 1969-78 yılları arasında Türkiye'ye 130.000 Bulgaristan Türkü göç etmiş ama yeni yeni birçok ailenin de tekrar parçalanması kaçınılmaz olmuştur.¹⁰⁸

Yunanistan tarafına da bakılacak olursa Türklerin durumu aynı şekilde gelişmiştir. Özellikle göçmen değiştirme ve patirik sorunları yüzünden, Türk-Yunan ilişkileri zaman zaman tehlikeli durumlar almıştır. 1926 yılında imzalanan Türk-Yunan antlaşmasına ve karşılıklı elçi göndermelerine rağmen 1930 yılına kadar geçen süre içerisinde Türkiye ve Yunanistan arasındaki ilişkiler dostça olmaktan uzak kalmıştır.¹⁰⁹

SONUÇ:

Osmanlı Devleti XIX. yüzyıl itibariyle içinde barındırdığı yabancı unsurların bağımsızlıklarını tanımak zorunda kalmıştır. Devlet bünyesinde her türlü olanaktan faydalanabilen ve kendi dinlerini özgürce yaşayan bu azınlıklar büyük devletlerce kışkırtılmış ve Osmanlı Devlet topraklarında kendi milli yelerini oluşturabilmeleri sağlanmıştır. Bunun oluşumu için büyük devletlerce Osmanlı Devleti'ne siyasi baskı uygulanmıştır. Tek başına kalan Osmanlı Devleti ise, büyük devletlerin uyguladığı politikalara ıslahatlar yaparak direnmeye çalışsa da bu yeterli olmamıştır.

Her devlet ulusları, kendi çıkarları doğrultusunda şekillendirmiştir. Rusya'nın amacı tüm Slavları bir arada toplayarak onların hamiliğini üstlenmek, Avrupalı devletlerin ise, parçalanmış küçük devletlerin oluşumunu büyük bir İmparatorluğun çöküşü için kullanmak olmuştur. Bir yandan oluşacak bu küçük devletler Avrupalı devletlerce kolayca yönetilebilecek ve onların siyasi çıkarlarına

¹⁰³ Bıyıklıoğlu, *a.g.e.*, s.93.

¹⁰⁴ Ahmet Halaçoğlu, *Balkan Harbi Sırasında Rumeli'den Türk Göçleri (1912-1913)*, Ankara 1994, s.107.

¹⁰⁵ Halaçoğlu, *a.g.e.*, s.115.

¹⁰⁶ Kamil, *a.g.e.*, s.30.

¹⁰⁷ Kamil, *a.g.e.*, s.39.

¹⁰⁸ Kamil, *a.g.e.*, s.40.

¹⁰⁹ Sevim Ünal, *Atatürk'ün Balkanlar'daki Barışçıl Politikası*, Ankara 1989, s.1985

alet olabilecektir. Artık Osmanlı Devleti topraklarını koruyamaz hale gelmiştir. Her bölgede isyan ve bağımsızlık hareketleri başlamıştır. Özellikle Balkan topraklarında cereyan eden bu bağımsızlık hareketleri bir bir devletlerin kurulmasıyla neticelenmiştir. Yunan, Bulgar, Sırp, Arnavut her biri Osmanlı Devleti topraklarında bağımsızlıklarını ilan ederek devlet kurmuşlardır. Devlet oluşturabilecekleri bölgelerde, kendi uluslarının varlığını çoğaltmak adına Türkleri öldürmüşlerdir. Uğradıkları zulüm ve baskı neticesi Rumeli'deki evlerinden baskınlarından olan halk, Anadolu'ya göçmek zorunda bırakılmıştır. 450 yıllık vatanlarından ayrılan Türkler oradaki mallarını da yok pahasına satmışlardır.

Anadolu'ya yapılan göçler sayesinde köyler zirai anlamda toprakların işlenmesi ile ekonomik olarak devlete canlılık getirmiştir. Balkan topraklarından Türklerin ayrılması da oraların ekonomisini düşürmüştür. Bunun oluşumunda Türklerin o topraklarda % 70 civarında tarımı elinde tutmaları ve işlenebilirliğini sürdürmeleri yatmaktadır.

Balkan göçleri bir taraftan devlete katkı sağlarken diğer taraftan da –özellikle ekonomik bağlamda- bir çöküntü meydana getirmiştir. Ülkede yerleşim konusunda bir kargaşa yaşanmış, aşırı göç nüfusun artışı sağladığından yerleşim bölgeleri kalabalıklaşmıştır. Toplu göçler sonucu gelen insanlara ev, iş bulmak da devleti zor durumda bırakmıştır. Gelenler genelde Ege bölgesine yerleştirilmişlerdir. Bunda amaç, Rumlarla yapılan mübadele esnasında bu bölgelerin boş kalmaması ve bir bakıma Anadolu'yu ileri için fitne ve fesattan koruma düşüncesi olmuştur.

Balkanlara yüzyıllarca egemen olan Osmanlı Devleti artık bu topraklarda egemen değil, azınlık durumuna düşürülmüştür. Rus Kazakları'na, Bulgar çetelerinin ve Yunan komitacılarının uğraşlarıyla Balkanlar Türk unsurundan arındırılmak istenmiştir. Böylece bu topraklarda hak iddia edebilmişler ve kendi devletlerini kurabilmişlerdir.

KAYNAKÇA

- AFYONCU, Erhan, *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu I, II, III*, İstanbul, 2002.
- ANDONYAN, Aram, *Balkan Harbi Tarihi*, İstanbul, 1975.
- ALP, İlker, *Belge ve Fotoğraflarla Bulgar Mezalimi (1877–1989)*, Ankara, 1990.
- ARİF, Mehmet, *Başımıza Gelenler*, Haz. Nihat Yazar, İstanbul.
- ARMAĞOLU, Fahri, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789–1914)*, Ankara, 1997.
- ARMAOĞLU, Fahri, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Ankara, 1984.
- BAYUR, Yusuf Hikmet, *Türk İnkılâbı Tarihi II-III-IV*, Ankara, 1952.
- Belgelerle M. Kemal Atatürk Ve Türk-Bulgar İlişkileri (1913–1938)*, T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2002.
- BIYIKLIOĞLU, Tefik, *Trakya'da Milli Mücadele I*, Ankara, 1987.
- COŞAR, Ömer Sami, *Atatürk Ansiklopedisi (1881–23 Temmuz)*, 1908.
- DUMONT, Paul, Georgean, François, *Bir İmparatorluğun Ölümlü (1908–1923)*, çev. Server Tanilli, İstanbul, 1995.
- KAMİL, İbrahim, *(İkili Ve Çok Taraflı Siyasi Antlaşmalar, İnsan Haklarına İlişkin Belgeler Ve Bulgar Anayasasına Göre) Bulgaristan'daki Türklerin Hakları*, Ankara, 1989.
- Karadağ, Raif, *Muhteşem İmparatorluğu Yıkanlar*, İstanbul, 2004.
- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi IV Islahat Fermanı Devri (1856–1861)*, Ankara, 1988.
- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi (II. Meşrutiyet Ve I. Dünya Savaşı, 1908–1918)*, Ankara, 1999.
- KİRAZLI, Mahmut, HÜSREVOĞLU, Ali, *93 Harbinde Plevne Müdafası Ve Gazi Osman Paşa*, Ankara, 1980.

- KODAMAN, Bayram, *Şark Meselesi Işığında Sultan II. Abdülhamit'in Doğu Anadolu Politikası*, İstanbul, 1983.
- MC NEİLL, H. William, *Dünya Tarihi*, Çev. A. Şenel, Ankara, 1989.
- MONTRAN, Robert, *Doğu Sorununun Başlangıçları (1774–1839)*, Çev. Server Sanilli, İstanbul, 1995.
- RAHMİ, Mustafa, MORALI, *Beşir Ağa*, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (Balaban) V, İstanbul, 1992.
- ŞAHİN, Turhan, *Öncesiyle Ve Sonrasıyla 93 Harbi*, Ankara, 1988.
- ŞİMŞİR, Bilal, “Bulgaristan Türkleri”, *Türk Dünyası El Kitabı*, Ankara, 1976.
- ŞİMŞİR, N. Bilal, *Ege Sorunu-Belgeler (1912–1913) I*, Ankara, 1976.
- ŞİMŞİR, Bilal, *Rumeli'den Türk Göçleri I*, Ankara, 1968.
- TURAN, Şerafettin, *Türk Devrimi Tarihi (İmparatorluğun Çöküşünden Ulus Direnişine) I*, Ankara, 1991.
- UÇAROL, Rıfat, *Siyasi Tarih (1789–1994)*, İstanbul, 1995.
- ÜÇOK, Coşkun, *Siyasal Tarih*, Ankara, 1980.
- ÜNAL, Sevim, “Atatürk'ün Balkanlardaki Barışçıl Politikası”, *Türk Tarih Kongresi (Kongreye Sunulan Bildiriler)*, Ankara, 1989.
- YÜCEL, Yaşar, SEVİM, Ali, *Türkiye Tarihi I, Osmanlı Dönemi (1730–1839)*,